

מכון מניטו

הקשר בין ראש השנה ופסח: גלות הבריאה בחודש תשרי, ובשורת הגאולה של ישראל בחודש ניסן שיעורו של הרב יהודא לאון אשכנזי (מניטו)

ההקלטה יצאה לאוויר העולם בזכות רחל הדס ז"ל, תלמידתו של מניטו, ששמרה על ההקלטה ותרמה אותה למכון מניטו בשנת 2015. יהי זכרה ברוך.

תמלול ומקורות: איתי קולין.

תודה לצוות מכון מניטו על הסיוע במקורות.

הפיסוק וההדגשות בטקסט נעשו על פי האינטונציה וקצב הדיבור של הרב בהקלטה. סוגריים מרובעים הן תוספת של המתמלל במקרה של מילים שלא נשמעו היטב, או במקרה של תוספת לטובת ההבנה. בתמלול יש הערות שוליים המתייחסות באופן ישיר לנאמר בהקלטה, והערות סיום עם מקורות לטובת הרחבה והעמקה בדברי הרב.

תוכן השיעור

- 3 בין חידוש לשינוי: ישראל מונין ללבנה, ואומות העולם לחמה
- המפגש בין תשרי לניסן: ראש השנה לבריאה השייך לאומות העולם, וראש השנה לגאולה השייך
4 לישראל
- 5 המחלוקת בין הרמב"ן לרמב"ם על הגדרת התשובה כמצווה
- 6 הצעת פתרון למחלוקת: המצוות כהבטחה לעתיד
- הקשר ההיסטוריוסופי בין פסח לראש השנה: גלות הבריאה בתשרי, ובשורת הגאולה של עם
7 ישראל בניסן
- 9 הפרדוקס של אומות העולם ביחס לאמונת ישראל: הישועה – כן, התשובה – לא
- 11 הסיבות למה אומות העולם לא הצליחו לקבל את מושג התשובה
- 12 העלייה לארץ: דוגמה נוספת למצווה שמבחינת הרמב"ם היא נטייה טבעית
- 13 בירור נוסף על התשובה, הצדיק והחטא
- 14 הויה בהויה
- 16 הר הבית בידינו?
- 16 הקשר ללאום: הנקודה בה התנתקו הנוצרים מעם ישראל
- 17 החזרה בתשובה של הערבים בחברון

מניטו: ...מבנה לוח הזמנים שלנו. יודעים שיש ארבע ראשי שנים (ראש השנה, א, א), אבל בעיקר יש ראש השנה שהוא ראשון בתשרי,¹ וחודש ניסן. אז ראש השנה קשור לבריאת העולם, וניסן לגאולת ישראל מהגלות. אבל ידוע שיש מחלוקת אצל חז"ל (בבלי, ראש השנה, י, ב) אם העולם באמת למעשה נברא בניסן או נברא בתשרי. הנושא שָׁמָּה: שעלה במחשבה להיבראות בניסן, וברא אותו בתשרי. אבל בכל זאת, צריך אולי להבין, מה שאפשר, לגלות קודם כל את השאלה: למה יש לנו כל כך ראשי שנים?

בין חידוש לשינוי: ישראל מונין ללבנה, ואומות העולם לחמה

העניין של מבנה וקצב הזמן לפי התורה, לפי היהדות - זה נושא בפני עצמו. אבל מעניין לציין שיש לנו התחלה של השנה, ואין שום מושג של סוף שנה. אצל הגויים, בלוח הזמנים שלהם, יש גם זה וגם זה. ואתם זוכרים אולי את המדרש שְׁמוֹנָה את ההיסטוריה וקצב הזמן של אומות העולם לחמה, והזמן של ישראל ללבנה (מכילתא, בא, ב). אז אנחנו רואים שהמחזור של השמש - יש לו התחלה, יש לו שיא, ואחר כך ירידה, ואחר כך השנה נגמרת, יש סוף של השנה, ואחר כך יש שנה שנייה. מבחינה סמנטית יש איזה קשר בין המושג 'שנה' והמושג 'שָׁנִי' - זה העניין של השינוי. הזמן משתנה בשני מישורים: יש שינוי של הזמן שהתוצאה היא מצב שונה לגמרי מהמצב הקודם. אז זה משמעות של המילה 'שינוי'. ושינוי, זה אסור לפי ההלכה.² שינוי זה אסור, אבל יש מושג אחר, וזה: 'חידוש'. חידוש - כשהזמן מתחדש, ונשאר באותו עצם שהיה לו מקודם, אבל למרוצת הזמן. ולכן כוח החידוש נמסר לישראל ועניין השינוי נמסר לאומות העולם. אצל אומות העולם - והם קשורים למחזור החמה - יש שינויים. ולכן אצל ישראל יש התחדשות מתמדת, כוח החידוש נמסר לישראל. זה מין כוח אינסופי. אפשר להבין את זה דרך פסוק בתנ"ך: אין חדש תחת השמש, פשוטו כמשמעו. בהיסטוריה של הברואים אין שום חידוש. זה אותה היסטוריה שחוזרת על עצמה דרך כל התרבויות, אבל בצורה שונה. אבל זה אותה היסטוריה, אין שום חידוש. החידוש נמסר לישראל.

ולכן כדי להבין את ההבדל בין הזמן שמתחיל בתשרי, והזמן שמתחיל בניסן - וזה מאיר, נותן תשובה לאותה שאלה: אין סוף של השנה. השנה שמתחילה לתשרי, מגיעה לשיאה בניסן. ובו בזמן, השנה שמתחילה בניסן, ממשיכה את העלייה של הזמן ואין שום ירידה. וזה משנה לשנה, בין ניסן לתשרי, בין תשרי לניסן, וכן הלאה. ולכן זה מסביר למה אין לנו מושג של 'סוף השנה' - כוח ההתחדשות שנמצא בישראל. והפסוק הוא ברור מאוד: **הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים** (שמות יב ב), עניין החידוש, עניין 'אור הלבנה' - זה שייך לישראל מיציאת מצרים ואילך.³

ואפשר גם להוסיף משהו בזה, כי העניין הוא חשוב מאוד: זה המובן הקבלי של המילה 'בראשית': הראשית הוא אין סופי, זה עניין שכולו ראשית. זה ההסבר, יש רמז בהסבר של רש"י, בפירושו על הפסוק הראשון בתורה: כי אין פשט למילה 'בראשית' במובן של 'בהתחלה', וצריך לדרוש את המילה במובן של תכלית הבריאה: "בשביל ישראל שנקרא ראשית, בשביל התורה שנקראת ראשית", זוכרים את ההסבר.⁴ ולכן יש דבר שנקרא ראשית שהוא כולו ראשית, אין לו סוף. ולכן יש הקבלה בין המושג של 'אין סופי' ו'ראשית'. ראשית - זה אין סוף. אם כן, מהאין סוף הקב"ה ברא את העולם. זה קשור קצת לכוונתו של רש"י בפירושו. אבל מכל מקום, אותו כוח של התחדשות תמידית נמסר לישראל, וזה כוחה של התורה. ולכן אנחנו מנסים פה, עכשיו, להבין מה הקשר בין מה שקרה בתשרי, ומה שקרה בניסן.

לפי דעתי אפשר לסכם את העניין ככה: כי הנושא החשוב של כל החודש התשרי, כל המועדים של חודש תשרי – זה התשובה. זה מתחיל ביום הדין, ואחר כך עשרת ימי תשובה, ואחר כך יום הכיפורים, בהמשך יש הושענא רבה ושמחה תורה, דרך חג הסוכות. ופה יש שאלה, שאחר כך נתייחס אליה: למה התורה ביקשה עשרת ימי תשובה אחרי יום הדין. לכאורה היה צריך לבקש את התשובה לפני יום הדין, כדי לתקן את ה'תיק' של הדין, את ה'תיק' של הבעל דין. יש איזה מין פרדוקס פה: צריך לחזור בתשובה לפני יום הדין, כדי לקבל 'דין רפה' נאמר, אבל אחרי שנחתם הדין, אומרים לי: תחזור בתשובה. יש איזה... זה כמין סתירה, צריך לברר את זה: למה עשרת ימי תשובה זה אחרי יום הדין ולא לפני יום הדין. אבל מכל מקום, נושא התשובה הוא בתשרי. בניסן זה נושא של הגאולה.

ואני רוצה, כהמשך לאותה הקדמה, להתייחס לאיזה מין בירור של הדברים. אני לא מצאתי מקור מפורש למה שאני אומר עכשיו, ולכן צריך לשמוע את זה רק לפי הדרש, אם מישהו מוצא איזה מקור, שישלח לי מברק, כדי שאני אדע איפה המקור (צחוק).

המפגש בין תשרי לניסן: ראש השנה לבריאה השייך לאומות העולם, וראש השנה לגאולה השייך לישראל

יש תקופה של האבות, והאבות היו בתוך התרבות הכללית, בתוך התרבות האוניברסלית. האבות היו בתוך הזמן הכלל-אוניברסלי שמתחיל בבריאת העולם. וכל התקופה של העם העברי שְׁעָבַר יסד: העם העברי – אברהם היה עברי, מאותו עם העברי שיסד עבר – אותו עם היה בגלות שלו בבבל. זה נושא בפני עצמו, אם צריך אפשר לדייק, אבל מכל מקום זה הנחה של פשט הכתובים. אנחנו יודעים שאברהם היה עברי, עברי זה מצאצאי עבר, מה עשו העברים מחוץ לארץ העברים? מה עשו בבבל? כי ארץ כנען נקראת ארץ העברים, יש רמז בסיפור של יוסף, כשיוסף מדבר עם השרים של פרעה שהיו בבית כלא איתו, הוא אומר בפירוש: "כִּי גִבַּרְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים" (בראשית מ טו). אז כולם ידעו שארץ כנען זה ארץ העברים. גם השרים של פרעה, גם פרעה ידע, כולם ידעו, זה היה עובדה תרבותית באותו זמן. מה עשו העברים בבבל?

אז זה גם נושא חשוב מאוד: צריך לדעת לפי רמזים שיש בגמרא (נדריים לב, ב), שמהתחלת ההיסטוריה האנושית הייתה איזה מין חברה בבחינת "ממלכת כהנים וגוי קדוש" משושלת שת.⁵ האנושות זה היה שושלת של קין [...].* [באותה התקופה] היה משהו דומה לממלכת כהנים וגוי קדוש. ויש רמז במסכת חולין על הפסוק: "לא ידון רוחי באדם בשגם הוא בשר" (בראשית, ו, ג), והגמרא אומרת שמה, במסכת חולין (קלט, ב) על אותו פסוק, שואלת: "משה מן התורה מניין?" ויש איזה רמז של מציאות של איזה משה, דמות דומה למשה באותו זמן, כי "בשגם", אם אני זוכר היטב, זה בגימטריה "משה". ואנחנו יודעים שמשה חי 120 שנה, "והיו ימיו מאה ועשרים" (דברים לד, ז), יש כמה רמזים שמה.⁶ ההסבר הוא פשוט מאוד: בכל תקופה ותקופה של התרבות האנושית הייתה איזה מין חברה, בבחינת – כפי שאמרתי: ממלכת כהנים וגוי קדוש, כדי לעזור לאנושות לצאת מהמצב שהתחיל מחטא אדם הראשון, אבל דרך חטאו של קין. והחברה היא, בכל תקופה נכשלה, עד שאנחנו מגיעים לזהות העברית. אז מתחילה היציאה לאור של אותה חברה של ממלכת כהנים וגוי קדוש באופן ברור, וזה מתחיל עם אברהם אבינו. אבל מכל מקום, אנחנו רואים שכל התקופה היא: מאדם הראשון ועד אברהם אבינו - זה תקופה של הזמן

* נשמע לא ברור. דקה 11: 9.

שמונים אותו לחמה, השנה הכוללת של [האנושות] כלל-אוניברסלית - אין שום רמז לישראל, אלא בבחינת סוד של אותו "בשגם הוא בשר".⁷

ואם כן, לאבות היה לוח הזמנים של השנה של תשרי. רק ביציאת מצרים, כשיש אותו ניסיון של הגאולה, של יציאה מהגלות, אז מתחיל הזמן של ישראל. וזה פשט הפסוק: "החודש הזה לכם ראש חדשים" (שמות יב ב).⁸ יש פסוק שקודם, הפסוק הקודם אומר: ויאמר או וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמור דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם החודש הזה לכם ראש חודשים. לכן לוח הזמנים של השנה שמתחילה בניסן – זה שייך לישראל מיציאת מצרים ואילך. עד כאן – ראש השנה היה בתשרי. מכאן ואילך, ראש השנה יהיה בניסן, אבל ראש השנה במובן של התחלת הגאולה. התחלת הבריאה – זה מתשרי. ולכן השנה הכוללת מתחילה בתשרי - זה שייך לכל העולם כולו, אבל השנה המיוחדת לישראל מתחילה בניסן. ופה אנחנו מגלים את המפגש בין מושג הבריאה ומושג הגאולה. אם זה מספיק ברור עד כאן, אני יכול להמשיך.

המחלוקת בין הרמב"ן לרמב"ם על הגדרת התשובה כמצווה

אז אחת מהשאלות הכי חשובות בין הפוסקים, זה לדעת אם יש חובה של התשובה, או אם התשובה היא נטייה טבעית של הצדיק, כי רק צדיק חוטא.⁹ יש הרבה רמזים בפסוקים, אבל לפי הסברא זה ברור, כן: רק מי שקיבל תורה כתורה, יש מקום למושג 'חטא'. כי אם אין תורה, אין חטא. לכן אפשר לסמוך על הצדיק שאם חטא הוא יחזור בתשובה מעצמו. אם זה מאהבה, אם זה מיראה, אם זה דרך ייסורין, אם זה באופן ספונטני מרצונו הטוב – זה קשה מאוד, אבל זה קיים, זה תשובה מאהבה – אפשר לסמוך על המצפון, על הנפש של הצדיק, שאם חטא, חס ושלוש, הוא יחזור מעצמו. וזה שיטת הרמב"ם: אין מקום לחובה של תשובה, מכיוון שיש לו כלל לרמב"ם, שהתורה מצווה רק במישור שיש חירות, שיש בחירה לאדם. בכל מה שקשור לנטיית טבעיות – אין בחירה לאדם, לכן אין מקום למצווה בתורה, לחובה בתורה.

אבל יש מחלוקת בין רמב"ן לרמב"ם. הרמב"ן יודע כמובן את הכלל הזה, ויש הרבה דוגמאות: למשל אנחנו לא מוצאים חובה להתחתן, אבל התורה מצווה איך להתחתן, כי הנטייה להתחתן זה נטייה טבעית. אי אפשר לתפקד כבן אדם - חוץ מהמקרים החריגים - אי אפשר לתפקד כבן אדם בלי נישואין. אבל הצורה: באיזה תנאים הקידושין הם קידושין ממש, החידוש של התורה זה הצורה של הנישואין, הצורה של הקידושין. אבל המעשה של הנישואין, העובדה – היא טבעית, ולכן לא מוצאים בתורה מצווה להתחתן, אלא – אם כבר מתחתנים, איך מתחתנים. ויש הרבה דוגמאות כאלו, וזה מבסס את השיטה של הרמב"ם: התורה לא מצווה על דבר שהוא נטייה טבעית. זה לפי הרמב"ם.

ופה יש שיטה אצילית לגמרי: לפי הרמב"ם התורה מדברת רק לצדיקים, התורה סומכת על הצדיקים – אם חס ושלוש חטאו, שמעצמם יחזרו בתשובה. אבל אם כבר חוזרים בתשובה – וזה התחלת הלכות תשובה אצל הרמב"ם – צריך וידוי. אצל הרמב"ם החובה הוא החובה של הוידוי, אבל לא מוצאים שום חובה של התשובה כתשובה.¹⁰ אם זה מספיק ברור. אצל הרמב"ם. ולפי ההיגיון, זה מובן, זה ברור מאוד.¹¹

אבל בא הרמב"ן ואומר לו: צריך שבשולחן ערוך שלנו, בתרי"ג מצוות שלנו, תהיה מצווה של תשובה.¹² זה - לפי דעתי, זה שיטה פדגוגית, זה שיטה חינוכית: לפי הרמב"ן צריך לעזור לנפש היהודי לחזור בתשובה. אם הוא קורא בשולחן ערוך שלו שכתוב: שמצווה, שחובה,

שכדאי לחזור בתשובה בשם תורה – אולי הוא יחזור באופן [מוטה]*. זה ברור? זה השיטה של הרמב"ן בכמה מצוות. אבל לפי דעתי, השיטה של הרמב"ם היא – כפי שאמרתי – שיטה אצילית מאוד. צריך להיות 'מישהו' כדי להיות יהודי לפי הרמב"ם, זה לא סתם. אבל זה דעת התורה.

הצעת פתרון למחלוקת: המצוות כהבטחה לעתיד

ומייד אני רוצה להסביר את זה בקצרה, ואחר כך נחזור לנושא העיקרי: מה בין הגאולה והתשובה. כי כשאנחנו קוראים את הפסוקים שמדברים על התשובה, אפשר לפרש את הפסוקים או – מכיוון שזה כתוב בלשון עתיד: "והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה; ושבת עד ה' אלוקיך" (דברים ל ב), "ושבת אל ה' אלוקיך" (שם, שם, י) – "ושבת", "ושבת" – זה לשון עתיד. אז לפי השיטה של הרמב"ם יש מקום להבין את הפסוקים האלו כהבטחה. הקב"ה מבטיח לנו שסוף סוף נחזור בתשובה.¹³ וקשה מאוד להבחין אם מדובר פה בשיבה לארץ ישראל, או התשובה מן החטא. זה משולב, אותם הפסוקים אפשר להבין אותם גם לחזרה מהגלות וגם לחזרה מהגלות של החטא, אם אפשר לומר את זה ככה. אבל מכל מקום נראה אחר כך כי הנושאים הם מקבילים.

אנחנו קיבלנו מהרב קוק ז"ל, כלל מאוד ברור בנושאים הללו. כי כל התורה כולה, כל הציוויים של התורה – בלי שום יוצא מן הכלל, ואם יש לכאורה יוצא מן הכלל אפשר לפרש, אני אתן דוגמאות – כל הציוויים הם בלשון עתיד. למשל: לא תרצח. התורה לא אמרה "אל תרצח" – ציווי, אלא "לא תרצח". וכשהתורה מדברת לעם ישראל ככלל – זה הבטחה. אם אתה באמת ישראל, אז אני מבטיח לך: לא תרצח, לא... וכן הלאה. אבל היחיד, בתוך הכלל, שומע את ההבטחה השייכת לכלל כציווי. היחיד מקבל אותה הבטחה כחובה, כחובה להשוות את נפשו לנפש הכלל. ולכן יש חובה ליחיד לקיים כמצוות, כחובות, את אותה זהות של כלל ישראל, כדי שההבטחה השייכת לכלל ישראל תתקיים.¹⁴

ולכן זה מחזיק את שיטת הרמב"ם: יש הבטחה מהבורא, הבטחה מנותן התורה שאם קרה דבר כזה: חטא, האדם מטבעו, מנטייה טבעית שלו, אם הוא אדם בריא, אפשר לסמוך עליו שהמצפון שלו לא ייתן לו מנוחה, לא ייתן לו מרגוע עד שיחזור בתשובה.¹⁵ כי המחלה של החטא צריך לרפאות אותה, והתשובה מרפאה את המחלה של החטא. זה לשון המקרא: "ושב ורחמך" (דברים ל ג). כשאדם בריא מרגיש שהוא חולה, אז אם הוא באמת נורמלי, נאמר, אז הוא יחפש כל הדרכים כדי להתרפאות.¹⁶ ולכן זה מחזיק קצת, זה מחזיק הרבה לפי דעתי, את שיטת הרמב"ם. דרך אגב, ואתם שמעות כבר שיש משהו מן הקשר בין מושג הגאולה ומושג התשובה, אבל נעמיק את זה אחר כך.

דרך אגב, צריך לציין, כי אנחנו מוצאים אותו עניין במשנה תורה של הרמב"ם על עניין של העלייה. הרמב"ם לא מונה בתרי"ג מצוות שום מצווה של עלייה, עלייה לארץ. אצל הרמב"ן – כן: יש מצווה מפורשת שחובה על כל יהודי, בתנאים מיד כשזה אפשרי, לעלות לארץ ישראל. ואתן יודעות שזה נושא חשוב מאוד, בפוליטיקה היהודית בדרך כלל, ובדרך כלל בחוגים הדתיים: האם יש מצווה לעלות לארץ ישראל, אם אין מצווה לעלות לארץ ישראל. ויש הרבה שסומכים את דעתם על ה'משנה תורה' של הרמב"ם, שאין שום מצווה

* בהקלטה הדברים לא נשמעו ברור. דקה 13: 16.

לעלות לארץ ישראל. וזה מוזר: מה, הרמב"ם לא מונה במספר המצוות שלו מצווה לעלות לארץ ישראל?

אני רוצה לברר את העניין. קודם כל צריך לגלות את הקושי שיש במחלוקות האלו: איך זה ייתכן שפוסקים גדולים – אין להם אותן המצוות במניין תרי"ג מצוות? ויש להם רק המספר – זה אותו מספר. לכולם יש להם שש"ה מצוות לא תעשה, ורמ"ח מצוות עשה. זה כלל שבא מהגמרא, מהתורה שבעל פה, מהתורה עצמה, טוב, בסדר.¹⁷ כי זה קשה מאוד להבחין בין מצווה זו ומצווה אחרת, אם הלשון עתיד של המקרא שייך להבטחה, לברכה, או לחובה. אני רוצה לתת רק דוגמה אחת, הדוגמה הכי מאפיינת מהבעיות האלו: זה המצווה של פריה ורביה. יש מחלוקת בגמרא אם יש מצווה של פריה ורביה (יבמות סב, סה), ואם יש מקום להבין את הפסוק "ויברך אותם ויאמר להם פרו ורבו" (בראשית א כח) דווקא כברכה.¹⁸ "ויברך אותם" – ומהו נוסח הברכה? "פרו ורבו". אבל המסקנה של הגמרא היא אחרת: "ויברך אותם" – זה מעשה שעשה הקב"ה ששם בטבעם של אדם וחיה את האפשרות להוליד, כי זה המשמעות של הברכה. "ויברך אותם", ומכיוון שיש בטבעם את האפשרות הטבעית להוליד, אז הם מתאימים לחובה להוליד.¹⁹ אין חובה רק למי שיש לו כוח לעמוד בחובה. ולכן "פרו ורבו" – זה הסימן של הברכה. הולד זה דווקא הסימן של הברכה.

אני רוצה להסביר את זה לפי לשון הקודש רק בקצרה: מה המשמעות של המילה 'ברכה'? בערבית, יש אותה מילה: 'ברכה' בערבית זה ריבוי. כשיש הרבה דברים אומרים בערבית 'ברכה'. אבל בעברית זה פריה ורביה, יש שני ממדים. דבר או אדם שיש בו ברכה, זה דבר או אדם שיש בו יותר מעצמו. והוא יכול להוליד, להוציא ממנו, יותר משיש בו באופן טבעי, והסימן זה הולד. וזה המשמעות של הברך. מה הקשר בין המילה 'ברך' והמילה 'ברכה'? הברכיים²⁰ זה המקום שהאמא מקבלת את הולד. זה הסימן של הברכה.²¹

אם כן, כשהפסוק אומר: "ויברך אותם" – הוא נתן להם את האפשרות להוליד, ואז יש מצווה: פריה ורביה, ואחר כך יש מחלוקת בין בית הלל ובית שמאי: בן ל"פרו" בת ל"רבו", אבל לפי בית שמאי זה שני בנים ל"פרו" ובת לרבו, אבל מכל מקום אנחנו מחמירים באותה מצווה [צחוק קל]. אבל זה דוגמה מאפיינת: אותו פסוק זה לשון עתיד, זה הבטחה, ברכה לכלל ישראל, וליחיד זה מצווה. וזה הדבר לגבי התשובה.

הקשר ההיסטוריוסופי בין פסח לראש השנה: גלות הבריאה בתשרי,

ובשורת הגאולה של עם ישראל בניסן

עכשיו אנחנו צריכים להבין את הקשר בין הגאולה והתשובה. אנחנו מוצאים משהו דומה בעניין של הגאולה. התחלתי באותה נקודה, אבל זה – נגיע לנושא. האם בעניין של הגאולה יש מצווה לגאול, או אין מצווה לגאול? למי שייכת המצווה.

קודם כל אני רוצה להאיר את ההשלכה על כל התרבות האנושית מההתחלה, לפי סיפור התורה, מהנבואה העברית על כל המין האנושי. אנחנו היהודים כל כך רגילים, מאז ומתמיד, לחשיבות של עם ישראל, החשיבות של התורה, שאולי אנחנו לא כל כך מסוגלים להבחין מה קורה פה. כל העולם כולו שמע שיש איזה מין בשורה שבאה מירושלים. זה לא רק העולם הנוצרי. העולם הנוצרי זה בעולם המערבי. כל הנצרות היא מאמינה – לפי האמונות שלהם – שהם הם יורשים של אותו עם, עם ישראל, אשר המקרא מדבר עליו. ואתן יודעות את כל הסכסוכים, את כל התחרויות, את כל הבעיות שיש לנו עם חלק עצום

מהמין האנושי – הנצרות. זה מצד המערב. ומצד המזרח, כמעט אותו דבר בצורה אחרת, עם העולם של האסלאם. זה מיליונים, מיליונים, דרך מאות בשנים, מיליונים של נפשות ששייכות, שמקשרות את עצמן לנבואה של עם ישראל. ואנחנו חיים את אותן הבעיות: הנצרות – והשורש זה עשוי, אדום, היא מכנה את עצמה כ'ישראל האמיתי'. ייתכן שרק בימינו אנו, הם מתחילים לגלות – וזה [...] בשבילם – שאולי היהודים הם ישראל. וזה בעיה בשבילם, כי אלפיים שנה רומי חשבה את עצמה כירושלים. פתאום מגלה שירושלים שייכת ליהודים, שישראל זה העם היהודי. זה בעיה, זה נושא בפני עצמו. אבל הם היו מבקשים, אם אפשר לומר את זה דרך מליצה, את 'השמיים' שלנו, את השם 'ישראל', את הרוחניות שלנו. המוסלמים זה ההפך: הם רוצים את הארץ שלנו, הירושה של אברהם אבינו. אז לקחו לנו את הארץ, לקחו לנו את השמים, נשאר לנו רק האופק - הגלות, וחזרנו מהאופק הזה, וזה מרעיש את כל העולם כולו.

אבל צריך לגלות את זה: מה קרה, שדרך הנצרות מצד אחד, דרך האסלאם מצד שני – כל כך אומות העולם שומעים מרחוק, אבל שומעים, איזה מין בשורה שבאה מהנבואה של העם העברי.

אז אני אתחיל בעניין של הגאולה. וזה הצד השווה בין המושגים האלו: הבריאה והגאולה. מה קרה בבריאה? בלי להיכנס בסוד הדברים, בחכמת הנסתר, אבל רק באופן פשוט, באופן נגלה מאוד: כשהבורא החליט לברוא עולם, החליט לברוא רחוק ממנו, הוא שם רחוק ממנו את הבריאה,²² והוא אומר לה: תשוב. זה פשוט מאוד. כל ההיסטוריה של העולם זה בריאה, זה ריחוק מהבורא, וכל ההיסטוריה זה איזה מין ניסיון לשוב קרוב אל הבורא.²³ וזה סוד הקורבן: להקריב, להתקרב. כל העבודה של הבריאה זה להתקרב לבורא. מזה אנחנו מבינים שהבריאה עצמה זה גלות. הבריאה זה גלות. ומכיוון שכל בריאה – ולא משנה מאיזה תרבות אדם זה או אחר משתייך – מרגיש בעצמו כבריאה, מרגיש בעצמו בגלות. והעולם מגלה איזה עם שההיסטוריה שלו היא העדות שאפשר לצאת מהגלות. ולכן יש ממד מטאפיזי עמוד מאוד במה שאומות העולם מבחינים באמונת ישראל. ולכן מאמינים באמונת ישראל שאפשר לצאת מאותה גלות של המצב הקיומי של הבריאה כבריאה. זה מספיק ברור.

וזה מסביר למה הנוצרים דווקא התמקדו בפסח. פסח אצל הנוצרים זה ההוכחה שהגאולה היא אפשרית. הם רואים את הישועה שלהם דרך אותו מאורע היסטורי שהוא העדות שאפשר לצאת מהגלות. ישנו עם בעולם שכל ההיסטוריה שלו זה גלות ויציאה מהגלות. מכיוון שהעולם מגלה את זה, הוא מגלה שאפשר לצאת מהגלות. ולכן לא משנה באיזו צורה הם מבטאים את זה, באיזה מין עבודה זרה – עבודה אבל זרה, זרה אבל עבודה – עובדים את זה, אבל הם קשורים לאמונת ישראל שהגאולה היא אפשרית. זה ברור.

ולכן מה שקרה בניסן, זה התיקון של מה שקרה בתשרי. זה קצת סכמטי מה שאני אומר את זה אבל צריך להבין את זה בעומק הדברים. בתשרי אנחנו מתקשרים למידת הדין של הריחוק בין הבורא והבריאה. ובפסח אנחנו מתקשרים דווקא לקרבה, להתגלות הבורא בתוך ההיסטוריה של הבריאה, דרך ההיסטוריה של עם ישראל, זה היציאה מאותה הגלות. פסח זה התיקון של ראש השנה, הגאולה זה התיקון של הבריאה. וזה מה שמרגישים באומות העולם.

אפשר להסביר את זה אולי דרך דרש על פסוק פשוט מאוד: כשהקב"ה אומר לאדם הראשון "כי מעפר..." איך אומר הפסוק? (תגובה מהקהל) "לוקחת, ואל עפר" – צריך לראות את הטעם במקרא – "ואל עפר"?! אז מכיוון שיש לך סיכון לחזור ל"עפר", אז תשוב

דרך התשובה.²⁴ ואל עפר? אז תשוב. זה מובן? זה ההפך מהפשט לכאורה. וזה כל עיקר תורת הרב קוק.²⁵ אורות התשובה, ושערי אורה. כי יש איזה מין תנועה של תשובה, תנועה במובן הקוסמי של הדבר. כל העולם כולו חוזר בתשובה, ומה שאנחנו צריכים להבין זה מה התועלת של כל העניין הזה: בריאה - גאולה, בריאה - תשובה. זה עניין של הזכות: כשחוזרים מהגלות של הבריאה, חוזרים עם תשובה שצריך להשיב לקב"ה. כאילו יש איזה שאלה: האם אתה זוכה להיבראות? צריך להביא את התשובה לאותה שאלה. מי שזכה - מביא תשובה חיובית, מי שלא זכה - חוזר בתשובה. חוזר חלילה. חוזר בגלגול, עד שיתקן את עצמו.

ולכן פה אנחנו מגלים את הקשר שיש. זה קשר פשוט מאוד, בין שני המושגים האלו. זה מיוחד לנבואה של התורה: המושג 'בריאה יש מאין'. המושג בריאה מביא את העניין של הגלות של העולם כולו, ועם אחד שמע את הקריאה לחזור בתשובה, וזה התגשם קודם כל במאורע, בניסיון של יציאה מהגלות בהיסטוריה, בניסן, מגלות מצרים. וזה הצד החיובי שמה שגילו אומות העולם בהיסטוריה של עם ישראל.

אבל הצד השלילי, נאמר: אין שום מקום למושג 'תשובה' בדרכי החשיבה של אומות העולם. ולכן מה שאני מנסה עכשיו להסביר: שהעולם אימץ, קיבל את האמונה של עם ישראל.²⁶ ולכן הם מתקשרים לפסח. אבל העולם לא קיבל את התורה של עם ישראל. ולמה לא קיבל את התורה של עם ישראל? שדרכי התשובה זה לפי המצוות, לפי ההתנהגות לפי התורה, כי רק האקט המוסרי, המעשה של דרך ארץ שמביא לתורה, מביא גם כן לגאולה, זה - שללו את זה. אם

אם כן אני רוצה לסכם את הנושא: כל העולם כולו הבין את הבשורה של האמונה, אם יש בורא אפשר להאמין שיש עולם הבא, ולכן יש גאולה מהעולם הזה, מהעולם הנברא. אבל למה לא קיבלו את תורת ישראל? והתורה עצמה ידעה שרק ישראל הוא מסוגל לקבל את התורה. ולכן הפסוק חוזר על עצמו: "דבר אל בני ישראל" והדיוק של חז"ל: אל בני ישראל ולא לאומות העולם (ילקוט שמעוני, תצוה).²⁷ כי רק הנפש של הנשמה של עם ישראל מסוגלת להבין, לתפוס, לקבל את התורה. אתם זוכרים כל המדרשים שמסבירים את זה (ספרי דברים, פיסקא שמג): כי הקב"ה חזר על כל אומה ואומה כדי למסור את התורה, אף אומה לא קיבלה את התורה. ויש איזה דיוק שמה: והוא התחיל בכל האומות ששייכות פחות או יותר למשפחת אברהם אבינו: התחיל בעמון, מואב, ישמעאל, עשו. ולפי התורה שבעל פה, אם כבר אותן אומות שיש להם אחיזה במה? במשפחת אברהם אבינו, שללו את ה... כל שכן שאר האומות שאין להם שום סיכוי לקבל את התורה.

הפרדוקס של אומות העולם ביחס לאמונת ישראל: הישועה – כן, התשובה – לא

ולכן אנחנו צריכים לשאול את עצמנו: למה העולם כולו לא רצה לקבל את התורה ורק ישראל קיבל את התורה, התורה במובן ששייך לנושא שלנו: הדרך לחזור בתשובה, להתקרב אל הבורא. ויש איזה מין פרדוקס, איזה מין סתירה: מקבלים את אמונת ישראל, אבל שוללים את האמונה העיקרית של ישראל - כי הישועה היא דרך התורה. וחז"ל גילו לנו שלא יכלו, בכלל. לא שלא רצו, אלא לא יכלו לקבל את התורה, מכיוון שאין בדרכי החשיבה שלהם המושג 'תשובה'.

זה הנקודה שרציתי להגיע אליה: כי המושג תשובה הוא לא שייך לחשיבה הטבעית של האדם. אין מקום לאותו מושג, ברציו, בשכל האנושי, הטבעי, כשלעצמו. השכל האנושי הפשוט, בלי הודעה מבחוץ, בלי התגלות של נבואה, אין לו כוח להתמודד עם המושג של התשובה. ומכיוון שהאדם הטבעי לא מסוגל לחשוב על האפשרות של התשובה, הוא מפחד מקבלת התורה. וזה התגובה למשל של ישמעאל או של עשו באותו מדרש. מה כתוב בתורה? 'לא תרצח', 'לא תגנוב'. והתשובה שלהם: אי אפשרי, מכיוון שהברכה השייכת לזהות שלי זה דווקא הרצח והגניבה. אתם זוכרים את תוכן המדרש, אפשר להסביר את זה. ישמעאל לא דחה את כל התורה, אלא דחה דווקא 'לא תגנוב'. מכיוון שלפי דעתו הוא חושב שקיבל בזהות שלו ברכה של אברהם אבינו: "ידו בכל ויד כל בו", ולכן מכיוון שבנוי כזה, הוא לא יכול לקבל תורה שאוסרת לגנוב.

דרך אגב, המקובלים הסבירו את הפסוק ככה: ²⁸ לישמעאל יש אחיזה באברהם שברכתו 'בכל'. אתם זוכרים את ההקבלה? "בכל מכל כל". אברהם זה "בכל". לכן "ידו בכל". אבל יד יעקב בו. "יד כל בו". יש המשך לסיפור הזה.²⁹

מכל מקום אני חוזר לנושא: כשישמעאל או עשו דחו את התורה, ועשו זה מכיוון שכתוב "לא תרצח", והברכה שלו: "ועל חרבך תחיה" (בראשית כו מ), אז הוא משוכנע שזה התרבות שלו, 'פקס רומאנה' (השלום הרומאי), כן [צחוק קל], ולכן הוא דוחה את התורה.

אז אני אקח אולי את הדוגמה אולי של הנצרות. הם יודעים כי התורה זה רצון ה', אבל הם מפחדים לקבל את התורה כי בחטא הראשון הם אבודים. וזה כל התאולוגיה שלהם. קיבלו את האמונה, אותה בשורה ששמעו בירושלים כי אפשר להיגאל מהגלות, הגלות של העולם, הישועה היא אפשרית, אבל התורה - הם לא קיבלו. מכיוון שפחדו מהתוצאות של החטא. ולמה? מכיוון שאין להם שום תפיסה במושג של התשובה במובן האמיתי של ההגדרה. אחר כך, מכיוון שקוראים תנ"ך, מכיוון שלומדים הרבה מקורות ביהדות, אז התייהדו... במקצת, ולכן יש להם כמה טקסים של חזרה בתשובה כביכול, אבל זה לא שייך לישועה שלהם, שייך לדרך ארץ. אין להם מושג של 'חטא', כפי שיש בשולחן ערוך שלנו: חטא נגד רצון הבורא, חטא נגד התורה. יש להם חטאים בדרך ארץ. ולכן הם חוזרים בתשובה לחטאים של דרך ארץ, אבל חוזרים לחטאים [צחוק קל]. וזה העניין של האומר 'אחטא ואשוב, אחטא ואשוב' (יומא ח ט) זה לא דווקא אחטא ואשוב מלחזור בתשובה, אחטא ואשוב על החטא. ולכן אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

מכל מקום זה הבעיה. אני קראתי את הספרים שלהם, ואני נדהמתי: אין שום רמז של האפשרות של התשובה. והתפיסה שלהם: כי האדם הוא אבוד, מכיוון שיש רצון הבורא, והאדם אינו מסוגל - מכיוון שהוא נולד בחטא, והוא נמצא בחטא, ועצמו זה חטא - הוא אינו מסוגל לקיים רצון הבורא, ולכן הישועה צריכה לבוא דרך איזה מין אסטרטגיה מאגית, שאתם יודעים במה הם מאמינים. ולמה לא דרך התורה? מכיוון שהם מאמינים שהתורה היא התגלות רצון הבורא? יש סתירה בזה. והנצרות זה רק דוגמה למה שקורה בכל הדתות שבעולם: הם מאמינים באפשרות של הישועה - וכל תרבות לפי דרכה! אם זה הבודהיסטים - זה לא בעצם דת אבל זה דומה לדת, אם זה המוסלמים, אם זה ההינדואים... כל הדתות. הם מרגישים במצב הקיומי של גלות ממקור החיים, ממקור ההויה, והם מחפשים דרכים כדי להיגאל מאותה גלות, וכל אחד בצורה שלו. ולכן לפי חז"ל רשאי כל אדם לעבוד את הבורא לפי דרכו הוא.³⁰ הוא לא מצווה לעבודת הקודש של עם ישראל, מכיוון שסוף סוף זה עבודה, זרה, אבל זה עבודה.

הסיבות למה אומות העולם לא הצליחו לקבל את מושג התשובה

אבל נחזור לעניין: למה לא מקבלים את התורה? למה אין להם תפיסה של התשובה? וזה מוקד השאלה שלנו. והרבה פעמים חשבתי ולמדתי על העניין הזה: למה שכל האדם הטבעי יכול לתפוס את השאיפה לגאולה, והוא לא יכול לתפוס את האמיתות, את הוודאות של האפשרות לחזור בתשובה? למה דווקא עם ישראל מסוגל לזה, פשוטו כמשמעו? ומה שצריך לגלות, שיש בעיקר שתי סיבות לזה, יש דבר שמונע את השכל הטבעי לחשוב מושג כזה.

קודם כל, יש סיבה מוסרית. אתם זוכרים מה שיש בתורה שבעל פה, זה בירושלמי, מסכת מכות, (ב, ו) וזה גם כן בילקוט שמעוני (ילקוט שמעוני על תהילים, רמז, תשב): שאלו לחכמה: חוטא מה עונשו? החכמה השיבה: "חוטאים תרדוף רעה". יש כלל של מידה כנגד מידה בעולם - מי שחטא יקבל רעה. אחר כך שאלו לנבואה: חוטא מה עונשו? הנבואה השיבה: "הנפש החוטאת היא תמות" - אי אפשר לרמות את הנבואה. אם יש חטא, הנפש צריכה למות, כי מיתה מכפרת. ושאלו לתורה: חוטא מה עונשו? "יביא קורבן ויתכפר", ושאלו לקב"ה: חוטא מה עונשו? "יחזור בתשובה ויתכפר". ולכן גם התורה כתורה, התורה כספר המצוות, התורה כמצוות - אין מקום לקבלה של התשובה. צריך שנותן התורה יקבל בתשובה.

ולכן אני נוטה לומר, שאדם - אפילו מאמין כנוצרי, שהוא לא מאמין שהתשובה היא אפשרית, לאמיתו של דבר זה מגלה שהוא אפיקורוס גמור, שהוא אתאיסטי. מכיוון שהוא מתמודד עם תורה שאיננה רצון של מישהו! עם המישהו - אפשר נאמר, להתווכח, אפשר לחזור בתשובה לפני מישהו. אי אפשר לחזור בתשובה לפני החוק! החוק הוא החוק, אין מקום בחוק למחיקת החטא. צריך לשלם, באיזושהי צורה. אם החכמה אומרת 'רעה', אם הנבואה אומרת 'מיתה', אם התורה אומרת 'קורבן'. אבל הקב"ה אומר שיחזור בתשובה ושיתכפר.

אם כן, אני קצת מגזים, מכיוון שאני יודע שמאמין הוא מאמין, אפילו מי שמאמין בשטויות, הוא מאמין. מי שמאמין באמונות טפלות, אבל זה סימן שהוא מסוגל להאמין (צחוק). טוב, זה לא בדיחה. (צחוק). אבל יש מין מאמינים כאלו... כן... (צחוק) וזה נקרא 'מין' (צחוק). אבל מי שלא מאמין שאפשר לחזור בתשובה, אז הוא לא מאמין שיש מישהו שמקבל את בניו! שהדיין הזה הוא אביו של הבריות. מי שמפחד מהאב, זה עניין של פסיכואנליזה, זה לא עניין של דת. זה לא שייך לרב להסביר למה הבן מפחד מהאב, צריך פסיכולוג. זה מובן מה שאני אומר? ולפעמים הפסיכולוג הוא רב, לא אמרתי בהפך (צחוק), כי זה נדיר ההפך. אבל מכל מקום, מאמינים כאלו, הנוצרים, שמפחדים מאביהם שבשמים - זה... זה קשה לתפוס את זה. ולכן אני נוטה לומר, לא רק לומר, שמבחינה פילוסופית....

[הפסקה בהקלטה]

...זה המצב של הבריאה כבריאה. היא כל כך רחוקה ממקור החיים, שהוא הקב"ה, שאין להם מושג איך להתקרב לקב"ה, ולתאר בעצמם שאפשר לבקש מהקב"ה מחילה סליחה וכפרה. כי אני שוב חוזר על אותה הנקודה: החוק כחוק לא מכפר, לא נותן סליחה, לא נותן כפרה. אבל **נותן** התורה הוא מכפר, כך זה המקור במדרש שהבאתי. זה, יש להם קושי לתפוס את זה: גם חוטא צריך למחול עליו. ויש להם סיבה מוסרית: זה לא הוגן. אם יש חוק, אם יש חטא - צריך לשלם את החטא. ולכן אין מקום בתפיסה המוסרית שלהם, לפי השכל, למושג תשובה.

אבל יש עוד סיבה יותר עמוקה מזה: כדי לתפוס את המושג 'תשובה', צריך להבין אותו בעברית. צריך לתפוס זמן הפיך: לחזור בעבר כדי לתקן מה שהיה בחטא, כדי להמשיך בדרך הישרה. אבל מכיוון שהזמן הטבעי הוא בלתי הפיך, אין להם מקום למושג 'תשובה'. ובעברית: 'לשוב' - זה לשוב בעבר. רק בלשון הקודש יש לנו הכלל של וי"ו ההיפוך. הנפש העברית מסוגלת להפוך את העבר לעתיד, ואת העתיד לעבר.³¹ אז הנשמה של עם ישראל היא למעלה מהזמן, יש לה כוח של התחדשות,³² כפי שאני אמרתי, שהוא סגולה של עם ישראל: "החודש הזה לכם ראש חודשים". ומכיוון שאנחנו מסוגלים לאותו כוח של התחדשות, וזה ההתגלות של העובדה, של המאורע, של פסח, אז אחרי פסח אפשר לקבל את התורה, מכיוון שיש לנו אותו כוח שקיבלנו מגאולת מצרים, אז אפשר להתקרב למעמד הר סיני. מי שלא יצא ממצרים, הוא לא יכול לקבל את התורה במעמד הר סיני. ייתכן מאוד שזה גם הכוונה של הפסוק בדיברה הראשונה: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֵיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כ ב). לא כתוב "אני ה' אלוהיך אשר הוצאתיך..." אלא "אנכי". אני שהוצאתיך - הנה התורה שלי.³³ רק מי שיצא מארץ מצרים מסוגל לקבל את התורה. אז מכיוון גוי שהוא לא טעם אותו טעם של כוח ההתחדשות, הוא לא יכול לקבל את התורה.

וזה מספיק את הסיבות של הגיור, הסיבות האמיתיות של הגיור. גר שבא להתגייר - הוא בא לקבל את התורה מכיוון שטעם טעם יציאת מצרים. מכיוון שהוא משתייך להיסטוריה של העם היהודי, אז מקבל את התורה של העם היהודי. וזה הכללים של הבית דין: הבית דין רוצה לדעת אם הוא משתייך להיסטוריה של עם ישראל, שמתחילה ביציאת מצרים. אם הוא שייך לזה, הוא שייך גם כן לתורה, אבל לא בהפך. זה לא עניין תאולוגי, ובתורה התאולוגית היא יהיה איזה מין רמז של איזה מין אמונה שיצאנו ממצרים. זה ההפך לגמרי. זה יציאה מהגלות, באופן עובדתי, אז מסוגלים לקבל את התורה. ורק גוי שמסוגל לתפוס מה זה גאולה ממש, לאו דווקא בבחינת אמונה של הישועה, אלא יציאה מאותו מצב הקיומי של הגלות, הוא יכול להתקרב לתורה. זה היה המצב של עם ישראל במעמד הר סיני.

ולכן אותו כוח של וי"ו ההיפוך - זה שמסביר את האפשרות לתפוס את המושג של התשובה ולקבל את התורה. אתם זוכרים מה אומרת התורה שבעל פה על זה: אין לשון 'ויהי' אלא לשון שמחה, אין לשון 'ויהי' אלא לשון צער. 'יהי' - זה היה העבר, כבר עבר, והעבר זה מה שְׁמַחַת כבר. אבל אם העבר יכול להתהפך לעתיד - 'ויהי' - אז זה לשון שמחה (בראשית רבה, מב, ג).³⁴ 'יהי' זה עתיד. אם 'יהי' העתיד מתהפך לעבר, זה לשון צער. ולכן רק הכוח הזה שיש בישראל, כוח להפוך את ההפכים: את הקללה לברכה, את העבר לעתיד - זה כוח ההתחדשות, זה כוח החיות שיש בישראל, [ש]נותן לו להתקרב לתורה.

אז כמעט הגענו לסוף השעה. אני מקווה שזה היה מספיק ברור. מה שרציתי לציין זה הקשר בין גאולה לתשובה, וההבנה בין מה קורה בניסן ומה קורה בתשרי.

העלייה לארץ: דוגמה נוספת למצווה שמבחינת הרמב"ם היא נטייה טבעית

אולי אני אסיים את השיטה של הרמב"ם, על עניין העלייה. כי זה גם מצווה שהוא מסביר, אני נוטה להסביר את זה לפי שיטתו, באותה דרך: החזרה לארץ ישראל זה נטייה טבעית של העם היהודי. ולכן הרמב"ם לא מונה את זה כמצווה. אם זה שייך לך - תחזור מעצמך, אבל כשתחזור - צריך להתוודות: מה קורה, מה קורה באמת. והיודי הזה נמצא דווקא בשבועות: הַגְדָּתִי הַיּוֹם שְׁבַאתִי לָאָרֶץ וכו' (דברים כו ג). אז יוצאים ממצרים רק אלו

ששייכים לטבע של עם ישראל: יוצא ממצרים, כשמגיע לחג הביכורים הוא מתוודה: הגעתי היום.

ואולי אני אסביר לפי רוח הבעיות שלנו בפוליטיקה הדתית, נאמר: יש הרבה יהודים שחושבים שחוזרים לארץ ישראל כדי להיות דתי. כאילו אי אפשר להיות דתי בחוץ לארץ, כן? אלפיים שנה מה עשינו. ויש הרבה יהודים שחושבים שחוזרים לארץ ישראל כדי להיות הומניסטים. אלו שייכים לזרם זה, אלו שייכים לזרם זה, ויש הרבה זרמים. כל אחד מספר סיפור מעניין מאוד למה הוא בא לארץ. הוא, או אביו, או זקנו. אבל כל זה – זה רק דיבורים. לאמיתו של דבר צריך להתוודות למה באמת חזרנו לארץ: מכיוון שאנחנו יהודים. ויהודי צריך להיות – גם דתי, גם הומניסטי, גם כל מה שצריך להיות – אבל זה לא הסיבה! זה לא הסיבה האמיתית. זה מובן מה שאני אומר.

הרבה פעמים אני שואל יהודים בחוץ לארץ, כי אתן יודעות שאני נוסע הרבה פעמים לבקר את אחינו שבגולה (צחוק). וכל פעם שאני יוצא אני צריך לקבל רשות מהרב, [הרצ"ה] ואני זוכר שהרב צבי יהודה, כל פעם שביקשתי רשות לצאת לחוץ לארץ, הוא היה אומר לי: "לילה טוב" (צחוק). ומכל מקום, כשאני שואל שמה יהודים, אפילו... בצרפת, במדינות אחרות: למה אתם נמצאים פה, בעיר יהודית זו או אחרת? כל אחד מספר סיפור. אבל זה סיפור חיוני! זה לא מעניין, זה לא שייך לשאלה. התשובה האמיתית - שהוא שמה מכיוון שהוא שמה, נקודה. מי שחזר – זה מכיוון שחזר, נקודה. לא צריך לחפש חכמות. מי ששייך – חוזר, מי שלא שייך – לא חוזר.³⁵ אז זה שיטה של הרמב"ם: אין מקום לכתוב מצווה מפורשת לחזור הביתה. אם זה הבית שלך, אתה תחזור מעצמך. אבל כשתחזור – צריך להתוודות: מה עשית באמת? לאיזה זרם אתה שייך? (צחוק).

טוב, אם יש שאלות, אני אנסה ל...

בירור נוסף על התשובה, הצדיק והחטא

קהל: אני לא מבינה איך זה שרק צדיק הוא חוטא, הרי לפי התניא זה גם 'הבינוני', ואפילו אני חושבת הרשע...

מניטו: אה, טוב, במושגים של החסידות 'צדיק' זה צדיק גמור. בהסבר הזה – 'צדיק' זה לפי לשון הפסוק: "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז כ).³⁶

קהל: נכון, אבל זאת אומרת שאין אנשים אחרים?

מניטו: יש להם חטא על דרך ארץ. לא, יש... אולי אני אתן דוגמה. צריך להבין את זה: יש שאלה בגמרא, בבא קמא, בסוף המסכת (צב, א),³⁷ זה מה שאמר אבימלך כשלקח את שרה, ואחר כך התגלה לו ששרה היא אשת אברהם (בראשית, כ). אז בחלום - אתם זוכרים את הסיפור - אז אבימלך אומר פסוק מעניין מאוד: "הגוי גם צדיק תהרוג" (שם, ד). יש דבר כזה – גוי גם צדיק? (צחוק) "הגוי גם צדיק תהרוג". הגמרא שואלת (בבא קמא, שם): ולמה המסכן הזה, יש לו מיתה? כי יש לנו כלל: "אין מיתה בלא חטא, אין יסורין בלא עוון" (בבלי שבת נה א). אם אין תורה – אין חטא! למה הגוי מת? זה מובן השאלה? זה שאלה תיאולוגית עמוקה מאוד. אבל התשובה של הגמרא היא: הוא מת על עניין של דרך ארץ. והם בעצמם אומרים: אין דבר שאתם היהודים קוראים: 'תורה'. אבל יש דרך ארץ. ולכן הם משתייכים לחוקה של הדרך ארץ. אבל 'צדיק' במובן של התורה - זה רק בישראל. לכן לא אומרים 'צדיקי אומות העולם', אומרים 'חסידי אומות העולם', מכיוון שאין להם חובה להיות צדיק. ובלועזית אומרים 'צדיקי אומות העולם', אבל זה טעות, צריך לומר

יחסידי אומות העולם'. יש צדיקים בהגדרה של צדיקים של בני נח, צדיק של בן נח. אבל הם גם כן – וזה ההלכה – הם צריכים לקבל את שבעת מצוות בני נח כתורה מסיני.* ולכן אין מושג כזה של 'חטא', אלא בצדיק. רק מי שקיבל תורה, החטא שלו זה חטא.

קהל: אז זה מונה את כל עם ישראל, "ועמך כולם צדיקים" (ישעיהו ס כא).

מניטו: לא. גם צדיקים ששייכים לבני נח. טוב, הפסוק הזה – "ועמך כולם צדיקים" – זה לא קל להבין. זה עם מלא רשעים. איך הפסוק יכול לומר: ועמך כולם צדיקים? אני שמעתי דיוק מהרצ"ה: ועמך כולם – צדיקים. כשהם כולם בבת אחת – הם צדיקים.³⁸ ולכן הברייתא אומרת: "כל ישראל יש להם" – מי שמשתייך ל"כל". "כל" – בבחינת כל ישראל – "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא". אבל בכל זאת זה פשוט להבין את זה: המצפון, הנפש, של מי שקיבל את האמת של התורה, אז הוא מרגיש בחטא משהו לא בסדר. לכן מעצמו הוא יחזור בתשובה. זה מוסר הכליות שמביא אותו לחזור בתשובה. ולכן התורה – זה שיטת הרמב"ם אומרת – כשיחזור בתשובה – שיתוודה, זה הסימן שחזר באמת בתשובה. מי שיש בכוחו להתוודות, זה סימן שהוא בריא, שהוא התרפא מהמחלה שלו.³⁹

קהל: זאת אומרת שמי שבאופן טבעי אין לו את הנטייה הזו לחזור ולתקן, אז הוא לא צדיק?

מניטו: לא. לא.

קהל: האם אפשר כאילו למדוד את מידת הצדיקות?

מניטו: לא, זה צדיק שצריך לקבל ייסורין כדי לחזור בתשובה. ולכן הוא מקבל ייסורין. זה מחזיר בעל כורחו.

קהל: אבל בלי הייסורים הוא לא מסוגל להגיע לזה?

מניטו: כן. יש סוג של צדיקים שאינם מסוגלים בכוחות עצמם. כי החטא זה מחלה, ולכן הוא צריך אלף [...]. מלקות.

קהל: אתה בעצם מסביר את הסיבה לסבל בעולם.

מניטו: סיבה אחת מכמה סיבות. [צחוק קל]

הויה בהויה

קהל: הרב דיבר על עבר ועתיד. יש משמעות לזה שבשפה הערבית אין הויה?

מניטו: גם בשפה העברית. בשפה העברית אין הויה. אין הויה.

קהל: אין הויה, יש עבר

קהל: אבל "וירא", יש, בערבית לא אומרים...

מניטו: לא לא, רק הקב"ה יכול לומר: "אהיה אשר אהיה" (שמות ג יד) ושם ההויה – זה ההסבר של אבן גבירול⁴⁰ – שם ההויה זה: היה, הויה, יהיה בבת אחת. רק הוא – יש לו הויה ממש. אנחנו במציאות. אנחנו קונים את ההויה דרך הזכות, אבל במציאות. בריאה יכולה לומר שהיא נמצאת במציאות, אבל היא לא יכולה לומר שהיא בהויה כבר. הויה זה

* בהתחלה מניטו אומר: "תורה מן השמיים", ומייד לאחר מכן הוא תיקן ל"תורה מסיני".

* לא נשמע היטב. דקה 30: 59. נשמע כמו יתרופות או 'שוק' לפי ההקשר, או מילה כלשהי בלועזית.

'הוא'. 'הוא' זה לשון הויה. אחרי מיתה, [צחוק קל] נהיה בעולם ההויה. אנחנו בעולם המציאות, כדי לקנות את ההויה.⁴¹ ולכן באנגלית יש משהו דומה, אני שכחתי איך אומרים באנגלית, למשל בעברית.

קהל: בצרפתית...

מניטו: כן, זה דומה מאוד. אני קיבלתי הסבר מחכם אנגלי, שאמר לי שדווקא השפה האנגלית הספרותית, נוסדה דרך התרגומים של התנ"ך. ולכן יש ביטויים שדומים לשפה העברית. למשל, בלועזית, אני אומר: אני יושב. אבל אני לא יושב! אני בן אדם.

קהל: למה? בעברית לא אומרים: אני יושב כהויה?

מניטו: לא! אני, עצמי, הוא במצב של ישיבה. ואני לא 'יושב', אני בן אדם... (צחוק). קשה לתרגם את זה מלועזית. למשל, איך אומרים באנגלית "אני יושב"?

קהל: I sit⁴²

מניטו: זהו. אבל אני בן אדם.

קהל: אני במצב של ישיבה.

מניטו: זהו, אני במצב של ישיבה. רק הקב"ה אומר: אני הוא ולא אחר, אין אחר עוד. אני הוא.

זה שפה... יש משהו בדומה בין ישמעאל ויצחק. כי שניים הם, ישמעאל הוא בנו של אברם, לפני שקיבל את השם של 'אברהם', לא לטעות. ויצחק הוא בן אברהם, ולכן יש להם משהו דומה. אני רוצה להסביר את זה רק בקצרה, כי הזמן מתקרב. יש עוד שיעור אחר כך, כן?

אתם זוכרים את הפסוק: וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִי אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק. וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרְשָׁה הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק (בראשית כא ט-י). המילה האחרונה של הפסוק הראשון זה 'מצחק' - וזה מגדיר את ישמעאל. המילה האחרונה של הפסוק השני זה 'יצחק' - וזה מגדיר את יצחק. מה ההבדל בין ישמעאל ויצחק? שניהם יש להם את היכולת לצחוק, מכיוון שהם נמצאים בביתו של אברהם אבינו. הם יודעים שיש בורא, אז השמחה היא אפשרית. אם יש בורא השמחה היא אפשרית. אבל ההבדל שישמעאל מצחק בהויה, ויצחק יצחק בעתיד. כי הוא לשון הפסוק: "אז יימלא שחוק פיננו" (תהלים קכו ב). ומי שמצחק בהויה זה סימן שיש לו נטייה להיות רשע. וזה מה שאומרים במדרש (בראשית רבה נג יא): הצחוק הזה זה גילוי עריות, שפיות דמים, עבודה זרה. מאיפה ראו את זה בצחוק של ילד? אלא מי שמצחק בהויה, יש נטייה להיות רשע. זה רשעות. אם אני מסתפק במצב של העולם של טוב ורע - אני שייך לטוב ורע, אני לא צדיק. זה מובן? אז היהודי מונע את עצמו להיות רק בצחוק, עד אחרית הימים. וזה גמרא מפורשת: "אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר: אז ימלא שחוק פיננו" (ברכות לא א).

קהל: מי אומר את זה?

מניטו: הגמרא! זה ר' שמעון בר יוחאי.

* נשמע גם כמו: "לראות רשע".

הר הבית בידינו?

קהל: האם היום יש בלבול, בעניין של הפילוסופיה זמן בין עבר, בין העתיד, בקשר לבעיה הקשה של הר הבית.

מניטו: של?

קהל: הר הבית.

מניטו: לא הבנתי בכלל את השאלה.

קהל: השאלה היתה כזאת: היום, אנחנו תופסים את הר הבית כמשהו של העבר, שהוא לא, הוא לא התחדש, ב[...]. האם יש כאן בלבול של תפיסה של הזמן,

מניטו: לא לא. אני חושב...

קהל: או שיש עניין של גלות, או...

מניטו: זה, לא לא, זה מצב גלותי, כן. זה... אני חושב, אני שמעתי מפי רבנים מובהקים כי ב-1948 הגענו עד חומות ירושלים, לא זכינו יותר. אחר כך הגענו עד מרגלות ההר, לא זכינו יותר. עלינו, וירדנו. אז יבוא זמן שנעלה. לפי דעתי אני חושב שזה חולשה של הרבנות הראשית. הם מפחדים מהעתיד. ולכן הם חוזרים אחורה, כן...

קהל: יש סיפור על הרצי"ה, זכר צדיק לברכה, שכשניסו לעלות להר הבית הוא אמר: "הציבור לא איתנו". איך הרב מבין...?

מניטו: הציבור לא?

קהל: הציבור לא איתנו! הוא אמר - כאילו שהעם לא [מוכן].

מניטו: לא, [...] לפי מה שאני זוכר, בדרך כלל, הרצי"ה היה כל פעם רוצה להצדיק את ההחלטות של הרבנות הראשית.

הקשר ללאום: הנקודה בה התנתקו הנוצרים מעם ישראל

קהל: לי מפריע, המובן הזה, זאת אומרת, בעצם היהדות... יש"ו וכל האלה שבאו אחריו, פטרוס וכולם, היו יהודים, יהודים בני יהודים ממש.

מניטו: יפה.

קהל: זאת אומרת שהם הכניסו את האתאיזם, זאת אומרת הם היו צריכים לעורר את אדום, הם, היהודים שלנו, לעורר את אדום ליצור דת חדשה, אתאיסטית, כדברך.

מניטו: כן.

קהל: אבל זה בעצם, הלא... זה בעצם מדמנו יצא! זה בניגוד לנטייה הטבעית לחזור!

מניטו: יפה, כן, אני רוצה רק...

קהל: זה מפריע לי מבחינת המחשבה!

מניטו: נכון. אני רוצה לנסות להשיב תשובה קצרה וברורה. אני אמרתי שני פעמים: האדום הזה - רומי - שמע את הבשורה של האמונה מיהודים.

קהל: מיהודים.

מניטו: כן. אז זה החלק החיובי. הם, אני חושב שהם רציניים כשהם אומרים שהם מאמינים שהישועה היא אפשרית. והם – יש להם שאיפה לזה, יש להם חפץ לזה, רצון להיגאל. הם מחפשים ישועה.

קהל: אבל הם נגאלו כבר.

מניטו: מה?

קהל: כדבריהם – הם נגאלו כבר.

מניטו: לא לא, בכוח, רק בכוח. "אשר קידשנו במצוותנו וציוונו" - יש לנו קדושה בכוח, ממה שקיבלנו את המצוות, אבל צריך לקיים את המצוות, זה הקדושה האמיתית. הם מדברים על החזרה של אותו איש, שנקרא Parousia⁴³ בלשון שלהם, ולפי דעתי כשאומרים שהם מחכים שיחזור, זה דומה מאוד לכמה יהודים שאומרים שמחכים שיבוא, אבל לא מחכים (צחוק), אבל לא מאמינים (צחוק). ואני חוזר לשאלה. אבל מכיוון שהם שייכים לתרבות היוונית-רומאית, אינם מסוגלים לתפוס את זה. ולכן, עד פאולוס, עד שאול (**קהל:** שאול הטרסס), היו קשורים גם לתורה. אבל משאול הזה ואילך – הם ניתקו את עצמם מהתורה, מכיוון שההשפעה של התרבות היוונית-רומאית הייתה יותר גדולה מההשפעה של היהודים האלו.

אני לא רוצה, אין לנו מספיק זמן. לפי דעתי, וזה הודות התנועה של חב"ד, אפשר להבין שיהודי שמאמין שהמשיח כבר בא – כל עוד שהוא נשאר יהודי הוא יהודי, והאמונה שלו זה אמונה שלו. אז הייתה תקופת מעבר, והיו ככה יהודים שהיה להם מדרשים משלהם, אמונה משלהם: הנוצרים הראשונים. אבל אחר כך, כשניתקו את עצמם מהיהדות בבחינת **לאום**, אז זה כבר חזרו להיות עבודה זרה. אז כל עוד מישהו שחושב שאולי המשיח התימני הוא משיח, כל עוד שהוא נשאר יהודי הוא יהודי. יש אפילו, יש יהודים מצוננים (צחוק). הוא יהודי. יהודי מצונן זה יהודי (צחוק). אז יהודי אתאיסטי זה גם כן יהודי. אבל רומאי אתאיסטי זה לא יהודי (צחוק).

[הפסקה בהקלטה]

החזרה בתשובה של הערבים בחברון

מניטו: ...דרך האסלאם. בסוף ההיסטוריה, כן? אבל חסר שיחזור בתשובה כלפי יצחק. שיחזור בתשובה כלפי יצחק, אז נקרא 'צדיק'. זה בספר בראשית, אני אראה לכם... זה בראשית? זה בסוף חיי שרה, הנה: "ויקברו אותו יצחק וישמעאל" (בראשית כה ט). אז רש"י מסביר: מכאן שחזר ישמעאל בתשובה כלפי יצחק, כי יצחק בא לפניו.⁴⁴ הוא מוליך לפניו, הבן בכור היה יצחק. אז כשהוא מכיר בזה, כי יצחק הוא אצלו בחברון, זה היה בחברון, כן? אז כשיחזרו בתשובה... זה מובן?⁴⁵

קהל: אבל משהו, לגבי עשו - אין את התקלה הזאת, לכן...

מניטו: לא, כי מושג 'עשו צדיק' – אין מושג כזה. כי עשו צדיק זה יעקב.

קהל: כיצד בא לידי ביטוי התשובה שלו? של ישמעאל?

מניטו: שיכיר בזכויות של יצחק דווקא בחברון.

קהל: הוא יקום ויילך?

מניטו: יחזור למצרים. אם אני... [הפסקה בהקלטה]

הערות

¹ יש לציין שמניטו קורא את האות ר' במילה תשרי בחיריק : תשרי.

² ראו במהר"ל, תפארת ישראל, פרק מט : "כי כמו שאי אפשר לשנות המציאות אשר ברא השם תברך כך לשנות דבר אחד מן התורה אשר סדר השם תברך גם כן ולפיכך אמר אם מתכנסים כל באי עולם להלבין כנף עורב אינם יכולים כי אין לשנות הנמצאים אשר ברא השם יתברך וכך אם מתכנסים כל באי עולם לעקר דבר קטן מן התורה אשר סדר השם יתברך אינם יכולים". והשוו פירושו של רמב"ן על התורה, דברים, יג, ד, על האבחנה בין שינוי וחינוך בהלכות נביא שקר. ושו"ע או"ח, קיג, ט : "אין לשנות ממטבע שקבעו חכמים". והשוו עם דבריו של מניטו בשיעוריו על התפילה, ברכת התשובה : "צריך רק להבדיל בין המושג "שינוי" - שזה אסור, כן? ו"חינוך". מי שמשנה משהו, אף על פי שהוא אומר שזה חדש זה לא חדש. זה אחר. זה משהו אחר. אבל מי שלא מקבל את החידוש - אז נהפך לפרהיסטורי".

³ על פי ישעיהו ל כו. להרחבה על הנושא, ראו במדרש בבראשית רבה, א, י, ואת שיעוריו של מניטו על מדרש זה בספר סוד מדרש התולדות, חלק 4, בפרק : הביאו עליי כפרה על שמיעטתי את הירח. והשוו את דברי מניטו כאן ל"שפת אמת" ליקוט (הוצאת אור עציון), כרך ב, עמוד 217 : "החודש הזה לכם ובמדרש משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים ומשבחר ביעקב קבע בו חודש של גאולה פירוש דהנה כל גאולה הוא יציאה מן הטבע והיא התחדשות וזה בא ממקום גבוה כמו שכתוב אין חדש תחת השמש וכתוב החודש הזה לכם על כרחך שבני ישראל הם למעלה מן השמש ולכך יש להם התחדשות ומשברא השם יתברך העולם ברא סדר הטבע וגם קבע ראשי חודשים ושנים שבכל ראש חודש וראש השנה יש התחדשות מצד הטבע כי הטבע קשורה ודביקה במה שלמעלה ממנה ובכל ראש חודש וראש השנה יש התחדשות להטבע משלמעלה כנ"ל אבל הנבראים הם בתוך הטבע ואין להם בחינת התחדשות וגם בכל יום כתוב מחדש בטובו תמיד מעשה בראשית כי ניתן התחדשות למעשה בראשית ממקום שלמעלה שהוא נקרא טובו שהיא הרצון לבריאת העולם אבל גוף העולם הוא תחת השמש כנ"ל ולזאת מצוה ראשונה החודש הזה לכם שהיא התחדשות שבני ישראל יהיו דביקים למעלה מהטבע ועל ידי זה יש להם כח התחדשות כנ"ל שכל חידוש בא מלמעלה כנ"ל אין חדש תחת השמש".

⁴ רש"י על בראשית א א, ד"ה : בראשית ברא.

⁵ נדרים, לב, ב : "בקש הקב"ה להוציא כהונה משם שנאמר והוא כהן לאל עליון כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ", ורש"י שם : "מלכי צדק הוא שם בן נוח". ובהרחבה ראו בפרקי דרבי אליעזר, פרק ח, ביחס לסוד העיבור שעבר מאדם הראשון לשת, חנוך, שם ואברהם, ושם דיון בכהונתו של שם : "וכי כהן היה, אלא על ידי שהיה בכור ומשרת לאלוהיו ביום ובלילה נקרא כהן". ועל ההבדל בין שושלת קין לשושלת שת ראו רמב"ן על התורה בראשית ו, ד, וכן בכוזרי (הוצאת אבן שמואל) מאמר ראשון, אות צה, על הייחודיות של שושלת שת, שם ואברהם.

⁶ רש"י על חולין קלט, ב, ד"ה "בשגם הוא" : "בשגם הוא - בשגם בגימטריא כמו משה וכתוב שם והיו ימיו מאה ועשרים שנה וכך היו ימי חיי משה כלומר עתיד לבא בשגם משה מן הנולדים וכן ימיו".

⁷ להרחבה על נושא הרועים/המחנכים/המשיחים לפני תקופת אברהם אבינו, ראו בשיעוריו של מניטו על תורת התולדות, שיעור 5 : הכישלון של שושלת קין, הנמצא באתר המכון.

⁸ השוו פסיקתא רבתי פרשת החודש : "החודש הזה לכם - ר' ברכיה בשם ר' יודן ברי שמעון אמר הקב"ה לישראל בני חידוש גאולה יש לכם כאן וכן לעתיד לבא לשעבר לא גאלתי אומה מתוך אומה ועכשיו אני גואל אומה מתוך אומה הה"ד או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי".

⁹ השוו עם דברי הרב בשיעוריו על התפילה, ברכת התשובה וברכת הדעת : "כל מי שאינו בר-דעת אינו מחויב לפי התורה. אז, אם חזרתי להיות בר-דעה אז החטאים הם חטאים. כל עוד שלא הייתי בהגדרה של דעת - אין מקום לדבר על תורה, חטא, עוון, עונש, שכר. זה שייך למי שהוא בר-דעה. אז אם כבר קיבלנו את הדעת - אז צריך מיד את הצורך של התשובה. מכיוון שאז - החטא זה דבר חמור. בלי דעת, זה לא חטא [...]. והתשובה על החטאים באה אחרי דעת, ההתנהגות. אז אני צריך גם כן, אחרי התשובה, מחילה וסליחה מכיוון שזה לא אותו דבר. כפי שנראה בפרטים. התשובה מחזיר אותי תחת עול מלכות שמיים. אז דווקא מכיוון שחזרתי תחת עול מלכות שמיים, בבחינת צדיק (בעל תשובה, צדיק אלו מושגים שונים ע"פ ההלכה אבל זה אותו דבר, אני חושב שההגדרה האמיתית של צדיק זה בעל תשובה אמיתי. ובעל תשובה אמיתי הוא צדיק. זה נושא לגופו אבל זה ברור. אז אם כבר חזרנו להיות בבחינת צדיק, אז דווקא החטא הוא חטא. מכיוון שאין מושג חטא אלא בהקשר לצדיק. יש פסוק שאומר "כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" החטא יש לו משמעות של חטא רק לגבי נפש הצדיק. כי לגבי נפש הלא-צדיק נאמר, ההתרגלות עשתה שזה לא חטא. זה הרגל [...]. הרב קוק, האב, זכרונו לברכה, מסביר את זה באחת מהאגרות שלו : מי שטועה, זה סימן שאין בו דעת. ולכן יש מקום לדון אם יש חטא או לא. מכיוון שאם אין בו דעת, (והסימן הוא שטועה, כן?) - אין בו אשמה".

וכן עם דבריו בשיעורים על נתיב התורה למהר"ל: "טוב. אז הנה העצה של הרב": השלימות המוסרית כמה רחוקה היא מהאדם להגשימה בפועל וכמה כוחו חלש לכוון מעשיו אל התורה של אידיאל הצדק הגמור. ואיך ישאף אל מה שאיננו ביכולתנו כלל? זה הטרגדיה של האדם". לזאת התשובה היא טבעית לאדם והיא משלימתו. אם האדם עלול תמיד למכשול, להיות פוגם בצדק ובמוסר, אין זה פוגם אל שלימותו. מאחר שעיקר יסוד השלימות שלו, היא העריגה והחפץ הקבוע אל השלימות. והחפץ הזה הוא יסוד התשובה שהיא מנצחת תמיד על דרכו בחיים ומשלימתו באמת. מה הוא רוצה לומר? האדם יודע בעצמו שהוא חוטא. אבל בחטא שלו, הוא חוזר בתשובה. אז התשובה מחזירה את השלימות שלו באופן תמידי. זה השאלה האם צדיק צריך לעשות תשובה? האם המצווה של התשובה שייכת לצדיק גם כן. אתם מבינים את השאלה. מה זה תשובה? כשהיה חטא. אז צריך לחזור בתשובה. אבל צדיק, אין לו חטא, כן. אז הנושא מתהפך. דווקא הצדיק הוא באופן תמידי במצב של תשובה, וזה מחזיר את השלימות שלו. למה? מכיוון שאדם אין צדיק בארץ, בשלימות. כן? הבנתם? ולכן הצדיק הוא באופן תמידי בהתנהגות של תשובה. וזה מביא אותו לאושר, לשמחה של התורה. ולכן, צדיק מקיים, עושה את המצוות בהתנהגות של תשובה. הבנתם את זה? כן. האדם הטבעי, נאמר, הוא מרגיש רק את החסר שיש בו. והוא מגיע לכלל יאוש. אי אפשר להיות צדיק. זה המצב הטבעי של האדם. הצדיק האמיתי הוא במצווה של התשובה באופן תמידי ולכן הוא מחזיר את השלימות שלו דווקא בהתנהגות של התשובה. זה מובן? טוב. אז השאלה הייתה ככה: האם התשובה היא אחת מתרי"ג מצוות? אם התשובה היא אחת מהתרי"ג מצוות, זה סימן שאי אפשר להיות צדיק. כי כדי להיות צדיק, צריך לקיים את תרי"ג מצוות. וכדי לקיים את מצווה של תשובה, צריך להיות חוטא. הבנתם את הסתירה. ולכן, פה הרב מסביר לנו את הבעיה."

¹⁰ הרמב"ם, הלכות תשובה, א, א: "מצנת עשה אחת, והוא שישוב החוטא מפני ה' ויתודה [...] כל מצות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתנדות לפני האל ברוך הוא, שנאמר: "איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו", זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה.

¹¹ ראו במורה נבוכים, ג, לו: "ומבואר הוא שה'תשובה' גם כן מזה הכלל - רצוני לומר מן הדעות אשר לא יסודר מציאות אנשי התורה אלא בהאמין אותם - שאי אפשר לשום אדם שלא יחטא ויפשע אם שישכח בדעת שיבחרהו או מדה והיא בלתי נבחרת באמת או לתגבורת תאוה או כעס; ולו האמין האדם שלא יוכל לתקן זה המעות לעולם היה מתמיד על טעותו ואפשר שהיה מוסיף במריו אחר שלא נשאה לו תחבולה; אך עם אמונת התשובה יתקן וישוב לטוב שבענינים ויותר שלם ממה שהיה קודם שיחטא. ולזה רבו המעשים המקיימים זה הדעת האמיתי המועיל מאד - רצוני לומר ה'וידיין' וה'קרבתו' על השגגות וכן על קצת הזדונות וה'תעניות'. והענין הכולל לתשובה מכל חטא - לסור ממנו. זאת היא תכלית זה הדעת. ואלו כולם - תועלתם מבוארת."

¹² רמב"ן על דברים ל, יא: "וטעם כי המצוה הזאת - על כל התורה כולה והנכון כי על כל התורה יאמר (לעיל ח א) "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום", אבל "המצוה הזאת" על התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך (בפסוק א) ושבת עד ה' אלהיך (בפסוק ב) מצוה שיצוה אותנו לעשות כן". וכן בפירושו שם פסוק ב', שהתייחס לתשובה כמצוה, ותימה שלא נמצא בהשגותיו למנין המצוות בספר המצוות לרמב"ם.

¹³ רמב"ם, הלכות תשובה, ז, ה: "וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו', ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך וגו'."

¹⁴ לדיון נרחב יותר על היחס בין הבטחה לכלל וציווי לפרט, ראו בשיעוריו של מניטו על כתבי הרב קוק, הנמצאים באתר המכון, בשיעור 'אור ישר ואור חוזר'.

¹⁵ השוו לאורות התשובה, פרק א, בקטע העוסק בתשובה טבעית נפשית: "יותר פנימית היא התשובה הטיבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקוראים "מוסר כליות". טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכשסר מן הדרך, כשנפל בחטא, אם נפשו עדיין לא נישחתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב את לבבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מזדרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נימחה חטאו. חלק זה של התשובה הוא מסובך הרבה מאחי, תלוי הוא בתנאים רבים פנימיים וחיצוניים, ויש בו כמה דרכי הטעה, שחובה היא להישמר מהם, אבל מכל מקום הוא אחד היסודות, שתוכן התשובה נישען עליהם."

¹⁶ להרחבה בנושא של רפואה ותיקון בעקבות חטא, ועל הגבולות הנכונים והדרכים לעשות זאת בהקשר לפרט ולכלל, ראו את דברי הרב בשיעוריו על תורת התולדות, שיעור 16, הופיע ביוטיוב תחת הכותרת: 'חומרות והתנזרות בחברה היהודית': "טוב, יהודי פשוט שאין לו את הכוח להיות 'מרכבה לשכינה' נאמר, אז יש אפשרות שהוא יכול לחשוב: עדיף שאני אתנזר, כדי לשמור על ה... טוב. וזה גם כן, לפי דעתי, קשור לתורת הגלגולים. זה תלוי - באיזה שהוא גלגול צריך להיות ככה: להתנזר לגמרי, כי צריך תיקון מיוחד, כן? אבל כבר הרמב"ם לימד את כל הסוגיה הזו והוא הסביר: [176]אם זה בכוונה של רפואה, בכוונה של תיקון - זה כשר למהדרין. אבל בל יחשוב שזוהי התורה. אם הוא חושב שזוהי התורה, שזוהי היהדות - אז הוא "מין". אז מי שמראה את השיטה הזו כ- "זוהי היהדות", "זהו להיות צדיק" - הוא "חסיד", הוא לא "צדיק". כן? הוא חסיד. אבל אם הוא אומר שזוהי צדקות התורה - אז הוא טועה לגמרי. וייתכן שיש דורות שרוב העם צריך להיות ככה. אבל כל מקרה לגופו, אם אפשר לומר. לרוחו. זה מקרה בודד. זה לא ההלכה. זה לא ההלכה. כן? אולי אני אתן דוגמה שלמה, זה מובן כן? אם הוא לוקח את זה כתיקון - אז הוא בבית

חולים. יש גם כן בית חולים לנפשות, ולרוחות. אבל אם הוא טוען שזוהי התורה - אז זה הטעות. ואני חושב שיתכן מאד שאנחנו בדור שצריך את זה. ולכן יש כל כך שיטות של התנזרות, פחות או יותר, כן? אבל להפוך את זה לשיטה מדינית, פוליטית, בתוך עם ישראל, ולומר "זוהי התורה, מי שמתנהג אחרת הוא בספק כשרות" - אז זה ההיפך. הוא בספק כשרות. למשל, נתנו משל כזה: מי שחולה - לוקח תרופות וזה טוב בשבילו. אבל זה רע, זה רעל, בשביל מי שבריא! אז כל עוד יש לו צורך, הוא צריך לקחת את התרופות האלו. אבל מיד כשהוא בריא - גם לו, עצמו זה רעל. כן. ולכן צריך מנהיג בזה, צריך מורה דרך בזה. צריך מי שיסביר איך להשתמש בתרופות האלו. זה מובן? אז מי שמרגיש שהוא צריך חומרות כדי להישאר צדיק - אז זה טוב, כדי שישאר צדיק. אבל הוא צרעך [לבדוק יוטיוב להשלים] לדעת שזה חומרות כדי שישאר צדיק. וזה סימן שהוא בחזקת רשע... זה מובן כן? זה ברור. לא, ברצינות - אני חושב שיש דורות שהם צריכים את זה! ויתכן שאנחנו, חלק ניכר מהעם, באותו מצב שהם צריכים תרופות נוספות, חומרות. אבל התורה מסתייגת לגמרי מזה: "אדם כי יפליא לנדור נדר, [178] צריך פלא כדי להצליח. "אדם כי יפליא לנדור נדר" לא סליחה - "איש כי יפליא לנדור נדר". וכל עוד שלא קיים את הנדר - הוא נקרא רשע. כשקיים את הנדר - הוא נקרא צדיק. אבל כל עוד שלא קיים לגמרי - הוא נקרא רשע. אבל זה קרה בגודל כזה, של צדיקים גדולים מאד. חנוך - זה נשמה גדולה מאד. וזה מורה לנו, מגלה לנו, את המצב הירוד של האנושות באותה תקופה: אז מוטב שימות צדיק ושלא ימות רשע. ולכן לקח אותו."

¹⁷ בבלי מכות, כג, ב, וכן במדרש משלי (מהדורת שלמה בובר), פרשה לא, סימן כט. יש לציין שבשיעור אחר, בנתיב התורה שיעור 3, מניטו קושר בין חלוקת המצוות לשס"ה ורמ"ח, ובין החידוש והשינוי - הנושא איתו פתח בשיעור הזה: "אני רוצה רק להזכיר בקצרה, יש גמרא אחת שאומרת, ההקבלה בין מניין המצוות - רמ"ח איברים, ושס"ה גידים. ויש עוד הקבלה אחרת. רמ"ח איברים זה כנגד מצוות עשה. ושס"ה גידים הם כנגד מצוות לא תעשה, ודווקא יש לנו כבר באותה גמרא, זה הגמרא בסוכה..או במגילה. וההקבלה השנייה זה שס"ה ימות החמה, כן. אז העניין פה - למה מייחסים את המצוות עשה לאיברים? [כפי כל מי שמקיים מצוות עשה מקיים נקודה אחת בנפשו או בגופו. ועל מצוות לא תעשה - או על ימות השנה, או לשס"ה גידים? הגידים זה דווקא היחס בין איבר לאיבר. זה מקור המעבר. ופה יש הסכנה של החטא. וההקבלה לימות השנה - כי הזמן לפי ימות השנה זה הזמן של השינוי. כי שנה מתייחס ל... בכל יום ויום יש סכנה של חטא מיוחד שבה דווקא משינוי היום. יש גם כן בחידוש הזמן יש צד חיובי. חידוש הזמן מביא כפרה. אבל שינוי הזמן, הצד השלילי, מביא את הסכנה של החטא. כי כל חטא בא מהשינוי."

¹⁸ תוספות על מסכת יבמות, סה, א, ד"ה 'ולא קאמר': "אע"ג דלאדם הראשון קאמר פרו ורבו ההוא ברכה בעלמא ולא למצוה".

¹⁹ השוו פירוש רמב"ן לבראשית, א, כח: "הברכה האמורה כאן משמעה ברכה ממש ויברך אותם אלהים אלהים אבל לעיל בפסוק ויברך אותם אלהים לאמר מפרש הפסוק שהברכה היתה מאמר ה ולא דיבור ברכה שיהיו מבורכים בו כמו בפסוק זה כח כלומר רצונו ית' אשר נתן בהם כח ילודה והתרבות ולא דיבור ברכה שיהיו מבורכים בו".

²⁰ בראשית, ל, ג: "ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה".

²¹ ראו בבא בתרא, טז, ב: "ויהי כי החל האדם לרב...ובנות יולדו להם רבי יוחנן אמר רביה באה לעולם". רש"י שם: "רביה באה כשנולדה בת לפי שממחרת להיות לה זרע". להרחבה בנושא הברכה והציווי של 'פרו ורבו' בספר בראשית, ראו בספר שערי דמעה חלק 1, בפרק: מהות הברכה: וַיְהִי כִּי הָחַל הָאָדָם לָרֵב עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנָו יִלְדוּ לָהֶם. אנו רגילים להסביר את הפסוק כאילו כתוב בו: ויהי כי החל האדם רב על פני האדמה, כלומר להתרבות. אולם לא כך כתוב אלא לָרֵב, והוראתו היא ויהי כי החל האדם לרב מלפרות, בניגוד לצו הבורא "פרו ורבו". ההוכחה שהקריאה הזו היא הקריאה הנכונה נמצאת בהמשך הפסוק: ובנות ילדו להם. האם לא נולדו אז יותר בנים? האם נולדו אז רק בנות? ברור שלא. אבל כדי להבין בצורה מדויקת מה כתוב בפסוק, צריך לדעת שלפי חכמת ישראל, הבן הוא זה שמכין את הפרי והבת מרבה אותו. רבו ללא פרו מביא לאסון. 'פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה' - זו הגדרת ייעודו של האדם. כך הוא יכול להשיג את מדרגתו האמתית, מדרגת ה"צלם אלוקים". מדוע הוא יכול לעשות זאת? כי הוא פורה. יש בו יותר ממה שנראה. יש בו ברכה. האדם אינו סתם בריה טבעית המעמידה צאצאים שהם שכפול של יכולותיו, של זהותו. האדם מוליד, ולהוליד בתורה, זה להיות פורה, לגלות שיש בי יותר ממה שנראה, שיש בי יש שתואם יותר ויותר את מחשבת הבורא עבורי.

²² ראו בסוד העברי, חלק 1, בפרק: הבריאה: "בְּרָא - השורש בר"א מורה על יצירת יש מאין. תרגומי התורה במקום זה אינם כי אם נרדפים הקרובים מי יותר ומי פחות למקור ¹בלטינית, המילה הקרובה המקבילה לכך היא: "אקס-ניהילו (ex nihilo) "הוראתה של המילה הארמית "בְּרָא", כמקבילותיה בשפות שמיות אחרות, היא: הוצאה החוצה, התצנה. ועם זאת, "בְּרָא" הוא גם בן, תולדה או הוצאה לפועל, של דבר-מה הנמצא בעולם או במצב של עיבור בקרביו של דבר-מה אחר, גדול יותר."

²³ השוו הסברו של השל"ה (תורה שבכתב, חלק צאן יוסף, אות מב) על הקשר בין בריאת העולם לבין גלות ישראל במלכויות על פי הפסוק והארץ היתה תהו: "והוא כענין בריאת העולם שהקדם החרבן לשיבתו ולא תהיה הבריאה על תקונה עד ביאת משיח כי הקליפה תקדים להפרי וזה ענין המדרש בבראשית רבה פרשת בראשית רבי שמעון בן לקיש פתר קרייא במלכויות והארץ היתה תהו זה מלכות בבל שנאמר ראיתי את הארץ והנה תהו ובוהו זה מלכות מדי שנאמר ויבהילו להביא את המן וחשך זה מלכות יון שהחשיכה

עיניהם של ישראל בגזרותיהן ... על פני תהום זו מלכות אדום שאין לה חקק כמו התהום מה התהום הזה אין לה חקר אף היא כן ורוח אלהים מרחפת זהרוחו של מלך המשיח" וראו עוד בשפת אמת פרשת וארא תרנ"ו: "כי עיקר הגלות מה שחיות אלקות הוא בהסתר ואינו יכול להתגלות מתוך הטבע".

ועל הקשר בין תהליך הבריאה (שבירת הכלים בעולם הנקודים שירדו לעולם הבריאה) לגלות מצרים ראו הגהות רמ"ז ורנ"ש לספר מבוא שערים (ירושלים תשמ"ה, סימן כד): "זה סוד גלות מצרים רד"ו שנה כמספר נקודים כדי להוציא משם הרפ"ח ניצוצות דשבירת הכלים שנשברו בעולם הנקודים ושם נתקנו בסוד וגם ערב רב עלה אתם וז"ס רד"ו שמה ושברו לנו ב"ן ר"ל הטעם שעולם הנקודים שגימטריא רד"ו ירד ממקומו ונשבר היה בעבור לנ"ו גימטריא אלהים ר"ל מפני שבעת שיצא עולם הנקודים יצא בסוד דין כמ"ה בראשית ברא אלהים".

²⁴ להרחבה בנושא, ראו בהקלטה ביוטיוב, תחת הכותרת: "ואל עפר תשוב".

²⁵ למשל בספר 'אורות התשובה', ד, א. מניטו מרחיב על נושא זה בשערי אורה, שיעור 55: "זו השאיפה של הנשמה, משעת הלידה, אולי משעת הפקידה: לפני הלידה. הנשמה יש לה רק שאיפה אחת: לחזור למקומה, לחזור למקור, זה נקרא תשובה. לפי תורת הרב קוק זה ברור: 'רצוא ושוב' זה הגדרה של כל הגורל של הבריאה [...] הרצון של הבריאה היא לשוב, זה הימושג תשובה הקוסמי, המשמעות הקוסמית של התשובה אצל הרב קוק. מי שמבין מה זה נשמה, אז הוא יודע שיש לה רק שאיפה אחת, לעזוב את העולם השפל ולחזור למקורה. אבל מכיוון שהחשק הזה לעלות למקור, לחזור למקור, הוא כל כך חזק אז הקב"ה ברא יצר הרע כל כך חזק, כדי שישאר למטה. דאם לא כן, היינו עולים מיד. צריך להיות משוגע כדי להישאר בקבר הזה".

²⁶ להרחבה על הנושא של התשובה וחוסר יכולתן של האומות לקבלה, ראו בשיעורי הרב על פרשת בראשית – 'להתחיל מבראשית', שיעור 1, הנמצא באתר המכון.

²⁷ ילקוט שמעוני, פרשת תצוה: "בני ישראל רבי יודן בש"ר שמואל בר נחמני למלך שהיו לו אפיקריסין והיה מצוה את עבדו וא"ל נערה קפלה תן דעתך עליה א"ל עבדו אדני המלך מכל אפיקריסין שיש לך אי אתה מצויני אלא על זה א"ל מפני שדבוקה בבשרי כך אמר משה לפני ה' רבונו של עולם מעי אומות ששלך אי אתה מצויני אלא על ישראל בלבד, ואל בני ישראל תאמר, אל בני ישראל תדבר, אמור אל בני ישראל, דבר אל בני ישראל, צו אל בני ישראל". וכן בהרבה מקומות במדרשי ההלכה, ראו לדוגמה בתורת כוהנים ויקרא, פרק א.

²⁸ ראו למשל שפת אמת, פרשת חיי שרה, תרנ"א: "זוהו שכתוב בישמעאל ידו בכל שהיה לו חלק במדת אברהם ויד כל בו שמדת יעקב גובר ושולט עליו שבזה אין אחיזה לשום סטרא אתרא כי הוא אמת לאמיתו".

²⁹ להרחבה בנושא, וההשלכות המעשיות שלו, ראו בספר סוד מדרש התולדות חלק 1, בפרק 'ארץ ישראל', ובסוד מדרש התולדות חלק 6, בפרק: ויזרע יצחק בארץ ההיא, ובהקלטה ביוטיוב תחת הכותרת: שילוב כוחות בין ספרדים לאשכנזים כתנאי לגאולה", שנערך מתוך שערי אורה, שיעור 119.

³⁰ ייתכן שכוונת מניטו לדעת הרמ"א בשולחן ערוך, אורח חיים, קנו: "ויש מקילין בעשיית שותפות עם הגוים בזמן הזה, משום שאין הגוים בזמן הזה נשבעים בעבודה זרה, ואף על גב דמזכירין העבודה זרה, מכל מקום כוונתם לעושה שמים וארץ אלא שמשתפים שם שמים ודבר אחר, ולא מצוינו שיש בזה משום ולפני עור לא תתן מכשול, דהרי אין הגוים מוזהרין על השתוף". והאריך בביאור הענין ר יעקב עמדין בספרו מור וקציעה סימן רכד.

וייתכן שכוונת מניטו לדברי הגמרא במסכת זבחים, קטז, ב: "ואין העובדי כוכבים מצווים על שחוטי חוץ לפיכך כל אחד ואחד בונה לו במה לעצמו ומקריב עליה כל מה שירצה".

³¹ השו"ל לדברי ר' שלמה אלקבץ בספר 'שרש ישי', על מגילת רות, א, א: "ני"ל דהפי' אחר שתיבת ויהי הוא מלה מהופכת מעתיד לעבר כי יהי הוא עתיד והוא"ו מהפכו לעבר אין ספק כי זה מורה צער אחרי שמה שהיה להיות אמרו עליו שכבר היה ומה שכבר היה חלף הלך לו וההפך בתבת והיה כי היה הוא עבר והוא"ו מהפכו לעתיד זה יורה על שמחה והוא מבואר".

וראו בהרחבה בליקוטי הגר"א לישעיה ב ב ולמגילת אסתר א: "צריך להבין איך מוכח מזה התיבה ויהי וי"ל כי ידוע שיהי הוא לשון עתיד פירוש שיהיה כן והוא"ו מהפכו מעתיד לעבר פירוש היה לפי שעה כמאמר הקב"ה יהי אור שהוא לשון עתיד אבל אח"כ נעשה ויהי אור לשון עבר שנגנו מזה דרשו חז"ל שנגנו ובתיבת והיה דרשו לשון שמה הוא ג"כ לפי שתיבת היה הוא עבר והוא"ו שבראש התיבה מהפכו מעבר לעתיד פירוש שיהיה כן ומוציאו ממשמעות התיבה בלא ו' שפירושו היה והענין כי כל הדברים הנעשים בעולם ושיעשו כולם עלו במחשבה תחילה אצל הקב"ה נמצא לפי"ז דבר אשר נעשה כמו גבי אור דכתיב יהי אור ונתהוה האור ואח"כ כתוב ויהי להורות שנתהפכה ממה שנעשה לעבר דהיינו המחשבה שהיה תחילה ולא נמצא כלל עכשיו וכן היה הוא לשון עבר שהוא פירושו תחילת המחשבה היה כן וכתוב בו ו' המהפכו מעבר לעתיד פירוש מהמחשבה תחילה שלא היה רק במחשבה נתהפך ע"י הו' לעתיד פירוש שיעשה כן ונמצא כל מקום שנאמר והיה הוא לשון שמחה".

³² ראו הסבר נרחב ליחס בין כוח ההתחדשות לישראל בשיעורי הרב על שערי אורה, ספירת תפארת, שיעור 18: "סוף", אנחנו מבינים, 'אין סוף', אנחנו לא מבינים, אבל יש מלה שמפרשת מה זה, זה המלה: 'ראשית'.

ראשית זה מציאות שהיא כולה ראשית אין לה סוף, כל כולה היא ראשית, אז אין לה סוף. אם תופסים את המלה ראשית, זה הפשט של הפסוק, במהות שנקראת ראשית ברא את העולם, אז ראשית זה אין סוף, כי בראשית שהוא כולו ראשית אין סוף. ממדרגה למדרגה אפשר לתפוס מה זה סוף. אין סוף א"א לתפוס. זה רק נרמז שזה ההפך מהסוף. אבל אם תופסים את המלה 'ראשית' - אני חוזר על ההגדרה, זו הגדרה פשוטה אבל עמוקה מאוד, הייתי אומר עמוקה ואין סוף - שמהות שכל כולה היא ראשית, זה כוח החידוש המתמיד, שוב, זה סוד הרש"י על אותה מלה. במהות שנקראת ראשית נברא העולם, והוא נותן שתי דוגמאות: תורה וישראל. תורה - אין חקר, אין גבול, אין סוף, זה כולו ראשית, זה כולו חידוש, זה מהות שכזו שהיא כולה ראשית. וישראל זה: "נצח ישראל לא ישקר", [13] זה כולו ראשית, אין סוף. זה קשור לסוד שיעקב אבינו לא ראה את הקץ, מכיוון שבמהות שכולו ראשית אין קץ, אז הוא לא ראה את הקץ ופחד". ועל מהות החידוש וההבדל בינו לבין המושג 'שינוי' ראו בתחילת השיעור.

³³ רש"י, שם: "לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא': ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו. הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן". וראו בפירוש המלבי"ם שם: "ויש הבדל בין אני ובין אנכי שבמלת אני מדייק את הנשוא ובמלת אנכי מדייק את הנשוא למשל אני עומד רוצה לומר לא יושב אנכי עומד רוצה לומר **אנכי לא איש אחר**".

³⁴ שם: "אתא רבי שמואל בר נחמן ועבד פלגא: בכל מקום, שנאמר ויהי משמש צרה, והיה שמחה". וכן במסכת מגילה, י, ב.

³⁵ השו"ע עם שיעוריו של מניטו על נתיב התורה למהר"ל, שיעור 4, הנמצא באתר המכון: "אני זוכר כשהייתי ילד בתלמוד תורה בחוץ לארץ, היינו לומדים פסוק בישעיהו והפסוק היה אומר: "ולא ידח ממנו נדח". אני זוכר שהמלמד היה מסביר את זה - כולם יחזרו. היה בטוח, כן. אני שאלתי, הייתי ילד קטן, "כולם ממש???" לא ידעתי את כל הבעיות של מחלקת העלייה. כבר ניחשתי. אז הוא הסביר את זה ואני אף פעם לא שכחתי את זה: כל מי שיחזור יחזור. זה כולם. ולכן זה פשוט: כולם יחזרו עד האחרון שיחזור. ואחר כך נסגור את האור. ואני חושב שפה יש איזה התחלה של הסבר. "כל הדר בחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה ^[13]" נוציא את הכאילו, כן. הוא לא שייך לעם ישראל. כאילו לא שייך לעם ישראל."

³⁶ להרחבה על מושג הצדיק ביחס לחסיד, ראו בשיעוריו של מניטו על תורת התולדות, שיעור 16, הופיע גם ביוטיוב תחת הכותרת: 'חומרות והתנורות': "קהל: מניטו אתה יכול אולי להגיד מה ההבדל בין צדיק לחסיד? מה... מי נקרא צדיק? מניטו: צדיק זה מי שמקיים מה שהתורה מבקשת. מי שמקיים את מצוות התורה. חסיד - מי שמתנהג לפנים שורת הדין, או מצד החומרא או מצד הקולא. זה נקרא מלפנים שורת הדין. יש שתי אפשרויות האלו. קהל: צדיק זה גם קשור למידות? מניטו: ברור! בכל המדרגות! גם במצוות גם במידות אבל מי שמקיים מצווה - נקרא צדיק. באותו רגע של המצווה שקיים, הוא צדיק של אותה מצווה. אז מי שעושה יותר - נקרא חסיד. נקרא חסיד מי שמקיים מה שלא מצווה לקיים. הוא נקרא חסיד. קהל: זה לחומרא, אז מה זה... מניטו: גם לקולא. קהל: קולא - זה שהוא מקיים פחות! מניטו: כן. לא, יש הזדמנויות שצריך להקל בהתנהגות, למשל כדי להציל נפש אחרת. אז זה נקרא 'חסידות'. כי הוא מקל על עצמו כדי להציל מישהו."

³⁷ בבא קמא צב א: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן השב איש מכל מקום ודקא אמרת הגוי גם צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא נביא הוא וכבר לימד אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא אחותך היא מכאן לבן נח שנהרג שהיה לו ללמוד ולא למד "וברש"י שם: "שהיה לו ללמוד דרך ארץ ולא למד מדקאמר ליה רחמנא נביא הוא דמשמע אין ממש בדבריך וראוי אתה להיהרג"

³⁸ להרחבה בהקשר הפוליטי על נושא זה, ראו בשיעורי מניטו על שערי אורה, שיעור 88: "רק נראה בקצרה, הנה: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" שנאמר: ועמד כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ" "נצר מטעי מעשה ידי להתפאר" אני אזכיר לכם את הפשט של הרב [קוק]: ועמד כולם = צדיקים הוא שאל השאלה ככה: איך אפשר לומר אצל עם שכולו צדיק? בעם יש צדיקים, בינונים, ורשעים. ויש מושג כזה: "פושעי ישראל" זה קיים. ויש כל מיני פושעים, אבל זה קיים. איך הפסוק יכול לומר: "ועמד כולם צדיקים?" אז הוא היה קורא ככה: ועמד כולם - צדיקים. כשעמד הוא בבחינת "כולם" אחדות לאומית, כולם צדיקים. זה מה שראה בלעם הרשע. כי לא היה יכול לקלל את העם, כשהוא רואה אותו כולו. ולכן בלק נתן לו עצה: "אפס קצוהו" כי אם אתה רואה רק הקצה הזה, אתה מוצא רע. אבל אם רואה את כולו אתה לא יכול לקלל. אתם מבינים את ההבדל. וזה הצרה, וזה הקללה של המצב הנוכחי בישראל - יש לנו ממשלת מיעוט. זה כולו רע. כשתהיה אחדות לאומית זה יהיה משהו אחר. אתם מבינים את ההבדל. וראו עוד בהקלטות שיעוריו של מניטו על התפילה (מופיע ביוטיוב תחת הכותרת: 'למה צריך להתפלל עם הציבור'), שם הוא מרחיב על כך - בין השאר בעקבות הספר 'שערי אורה' - שרק תפילת הציבור מתקבלת, מכיוון ש'הציבור הוא צדיק'."

³⁹ ראו הערה מס' 14, במשל של מניטו על בית חולים לנפש.

⁴⁰ אולי הכוונה היא לפיוט 'אדון עולם', שיש שמייחסים אותו לאבן גבירול: "והוא היה והוא הווה והוא יהיה בתפארה". וראו על כך בהרחבה בספר 'שערי דמעה' כרך 2 בתחילת הפרק 'אדון עולם'.

⁴¹ הדברים מקבילים למושג "לקנות את היש", שבו מניטו משתמש רבות בשיעוריו. מושג זה בא לבטא את העיקרון שעל האדם לזכות ולהצדיק בדין את ישותו שניתנה לו במתנה מאת הבורא בחסד גמור. באופן כזה האדם עובר ממצב שהוא 'נמצא' למצב שהוא 'קיים'. זכות זו נקנית על ידו במהלך חייו בעולם הזה, דרך המצוות. ראו למשל בתמלול שיעוריו על ספירת גבורה בשערי אורה, שיעור 72, שעתיד להופיע באתר המכון: "אני רוצה להתחיל להסביר את המילה 'לאט'. לפי הפשט של הרב פה, לא מבינים כל כך מה הוא רוצה לומר. אני חוזר: מה מביא שם הרחמים, מידת הרחמים, בעולם הזה? היא מביאה את הזמן לזכות בקבלת ההויה. כי בבחינת הנצחיות, אני צריך לזכות בתרי"ג מצוות, אין לי פנאי לזה. ולכן זה מסביר למה לפי מידת הדין אין קיום לעולם. לפי מידת הדין אני צריך לזכות בכל נקודה ונקודה של היש שלי: תרי"ג מצוות שייכות לרמ"ח אברים ושס"ה גידים. אני צריך לזכות בכל זה, לזכות את זה: לשון זיכוד. אבל בבחינת הנצחיות, למעלה מהזמן, אין לי אפשרות **בבת אחת** לזכות בזה. לכן נכנס בעולם הממד של הזמן, כדי לתת לי פנאי, מצווה אחרי מצווה, לקנות את היש שלי. זה עיקר ההסבר שלו, זה הסוד של המלה 'לאט'. זה מובן מה שאני אומר? ונראה את זה במדרש שנלמד במדרש רבה." ובספר שערי דמעה, חלק 1, בפרק: מהות הברכה: "אני נבראתי עלידי הבורא בחסד, כלומר משולל כל זכות. קיבלתי את חיי במתנה בעת לידתי. מתנת חיים. מדוע? כי כך החליט הבורא. הוא ברא אותי בזמן מסוים, במקום מסוים, כי כך הוא רצה. הוא רצה להעניק לי את החיים. זו מתנת חיים מצדו. זה עושה אותי "נמצא". זה עדיין לא עושה אותי "קיים". אני עושה את עצמי קיים במהלך חיי. זו תכלית חיי: לקנות את היש שלי, להפוך להיות יש קיים. איך אני עושה זאת? דרך מעשי. ברוב חסדו, הבורא נתן לנו את תורתו כדי לעזור לנו לקנות את היש שלנו, דרך תורתו ומצוותיו. להיות יש קיים, זה להיות יש פורה שיכול לעמוד פנים בפנים מול בוראו ולהיפגש איתו". להרחבה על ההבדל בין מציאות להויה ועל הקשר למושג התשובה שלא קיים אצל אומות העולם ראו את הדיון בין מניטו לרב אורי הרב שרקי, בשיעורים על שערי אורה שיעור 41: "רציתי להוסיף עוד משהו: כי אצל אומות העולם יש שייכות לטבע, ועניין ההשגחה, זה עניין שהוא למעלה מהטבע. כל אע"פ שלפי תפקוד הטבע, כל מה שעבר בעבר, זה מחייב את העתיד ולכן אין מקום לשנוי גזר הדין, מכל מקום, אם יש השתייכות למציאות שהיא למעלה מהטבע, וזה שייך לישראל, אז יש השוני הזה שהוא מסביר פה באותו נושא. צריך לזכור כי ההגדרה של אומות העולם היא לפי הטבע. אנחנו רואים הגדרות מקבילות: משפחות האדמה, אומות העולם. עם ישראל הוא לחוד. ההבטחות של עם ישראל זה על האדמה, לא באדמה. הכלל הזה הוא חשוב מאוד. כי לפי הטבע, אין מקום למושג תשובה ואם אין מקום למושג תשובה, אין מקום לשינוי גזר הדין. כל העניין של עבודה של ימים נוראים, אין מקום לאומות העולם, ואנחנו מוצאים שהם חיקו את כל העבודה, בלוח הזמנים של עם ישראל, חוץ מעבודת ימים נוראים. לא מוצאים דבר דומה לזה אצלם. זה נותן להבין קצת יותר מה שאמרנו מקודם. זה העניין של השגחה כללית והשגחה פרטית. השגחה כללית, זה אלקות. השגחה פרטית, זה הויה. 'כי שמ"י נקרא עליך' 'כי שם יהו"ה נקרא עליך', [4] צריך להבין את זה בדיוק, כי מלכות אלהים, זה על כל הבריות, וגם מרחם על בריותיו. כי גם בטבע, יש מידת הרחמים, אע"פ שטבע זה מידת הדין יש גם כן מידת הרחמים, שיתף את מידת הרחמים, זה ידוע. אבל הויה, זה רק רחמים, זה חסד עליון, "יהו"ה לבדו ביום ההוא" [5] וישראל קשור ליום ההוא. הרב שרקי: הטבע והמציאות זה אותה מילה? בטבע יש מידת הדין. במציאות יש שיתוף של הרחמים.

מניטו: מצאת מקור כזה? (הרב שרקי: כך הבנתי) יש מציאות של ההויה ויש מציאות של הטבע. זה לא אותה הגדרה. צריך להבין את ההבדל: **הוא הווה והוא נמצא. יש מציאות של הויה, יש מצב של הויה ומצב של מציאות. הויה זה הצד המוחלט בינו ובין עצמו, מציאות זה כלפי הבריאה. נמצא זה גילוי של הויה.** אז בטבע, יש גם הבחינת הויה והבחינת המציאות. אבל הצד הטבעי זה שייך לכלי יותר מהאור. יש חוקיות בטבע, אין חוקיות בהויה. יש כמה מקורות ב-'אורות הקודש', שהוא מסביר את ההבדל. לכן זה כפי שאתה אמרת, הויה זה חסד גמור, זה בלי גבול, אין שום גבול. טבע זה רצון הבורא, זה רצונו של אינסוף, אבל דרך ההגבלות של החוקיות. חקק זה ברא. ברא זה שייך יותר למושג של הטבע מהמושג של ההויה. הוא ברא, הויה ברא אבל מיד כשאתה אומר 'ברא' זה עניין של הכלים [זה לא חייב להיות טבע, זה יכול להיות מעל הטבע אבל כבר לא הויה] אתה מתכוון לעולם האצילות? (הרב שרקי: למשל) אצילות זה הויה גמורה.

הרב שרקי: למטה מזה. יש מציאות שאיננה טבע. הטבע היא מציאות אבל לא כל המציאות היא טבע למשל הנס נמצא לא דווקא בהויה, במציאות.

מניטו: יפה. אבל זה לא עניין של מדרגות של העולמות, כי בכל עולם יש בחינת הויה ובחינת מציאות. אבל זה לא חופף, טבע ומציאות זה לא חופף. ואפשר להגדיר את זה ככה: עולם הטבע מתחיל ב-'ו' זה קשור לטבע, למעלה מזה אין שום טבע, אין שום מושג של טבע. אלא אם כן בשימוש הלשון כשאומרים 'מטבע הדברים', 'בטבעו של הנושא' אבל הטבע, במושג הפילוסופי, זה מתחיל ב-'ו' 'ה'. כשמייחדים 'י', 'ה' ב-'ו', 'ה' מוציאים את הצד של הטבע אפילו בעולמות התחתונים, לאחד 'י', 'ה' ו-'ו', 'ה' זה מוציא את הצד של הטבע. באופן פשוט, צריך לקשור את המושג אלקות למושג טבע. והויה, זה למעלה מן הטבע. אבל מכיוון שיש גם כן גילוי הויה בטבע אז זה המקום של הנס, כי בטבע יש גילוי הויה, ולכן אפילו שיש סדר בנסים, זה לא הסדר של הטבע, אבל יש סדר."

⁴² יש לציין בהקשר לדוגמה שנאמרה כאן בשפה האנגלית, שני נתונים: ראשית, מניטו ייחס חשיבות לשפות ולשורשי השפות. כך למשל, הקרבה בין השפה האנגלית לחשיבה של התנ"ך רבה יותר, מאשר הצרפתית.

בדומה לאנגלית, התנ"ך אינו נזקק בהכרח לפעלי קיום (היות, être, οὐσία) לתיאור פעולות בהווה. נושא זה נדון בהרחבה במשנתם של היידגר ולוינס. שנית, ברקע נשמעות תשובות רבות של נשים בעלות מבטא אנגלי שלא נכתבו בתמלול. הדבר יכול ללמד על הגישה הפדגוגית של מניטו להתחבר לקהל שומעיו, דרך שאלות והתייחסות לשפה ולתרבות שהקהל מכיר וחי אותן.

⁴³ מונח נוצרי, שבא לתאר את ביאתו השנייה של אותו האיש באחרית הימים. האמונה בה היא אחת מהדוגמות הנוצריות ומופיע ב"קרדו" (אני מאמין) הנוצרי (ויקיפדיה).

⁴⁴ רש"י, שם: "מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליד את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמר באברהם".

⁴⁵ להרחבה, ראו בשיעורו בעברית של מניטו בוידאו: 'סיפורה של הזהות העברית', שנמצא באתר המכון וביוטיוב: "ויש לנו כמה רמזים גם כן בסיפורים בין ישמעאל ויצחק: סופסוף ישמעאל יחזור בתשובה, עוד לא הגענו לזה. אבל סופסוף הוא יחזור בתשובה, אם אתם רוצים אני אקרא לכם את פירושו של רש"י על סוף חייו של ישמעאל, כן? כשהוא מסכים להוליד את יצחק לפניו בחברון. הוא מודה בזה: שיצחק הוא בעל הבית בחברון. זה כתוב בתורה, כן. ואז נקרא 'צדיק', מכיוון שחזר בתשובה. [28] עוד לא הגענו, כן? אני מקווה שעוד מעט נגיע לזה. אבל מה שמפתיע, כשממשלת ישראל החליטה להכין את הסיפור הזה, אין שום עיר ערבית בארץ ישראל חוץ מחברון שקמה גם כן עיר יהודית - קרית ארבע. אז זה יקרה שמה, לפי התורה. שישמעאל יודה בזה שיצחק הוא בעל הבית בארץ ישראל".